Kirke og Kultur



Indhold:

EIVIND BERGGRAV: Til revolutionens psykologi 113
JENS GLEDITSCH: Synet som svandt 128
HOLGER BEGTRUP: Grundtvigs sindssygdom 133
HANS KOCH: Kirken nu 140
O. F. OLDEN: Jesu livssyn og livslovene 151
A. G. GARDINER: Skriften paa væggen 163
Litteratur 169

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 7,50 pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B.

HEFTE 3 MARS 1919 26. AARG.

STEENSKE FORLAG KRISTIANIA

TIL REVOLUTIONENS PSYKOLOGI

Iagttagelser fra Berlin januar 1919.

Den revolution som ikke inden 24 timer gjør sine virkninger kjendelige for alle, er mislykket, sa den gamle helbefarne revolutionshelt Auguste Blanqui 1871. Det vil i virkeligheten si at en revolution hvor selve revolteringen holder på længer end 24 timer, er mislykket. Men ulykken er at alle revolutioner, ikke mindst den som skulde kunne være avgjort på 24 timer, til sin forberedelse og sit gjennembrudd nødvendigvis forutsætter og forårsaker en dyptgående omvæltning i sindene og sterke psykiske rystelser. Hele folket kommer i en slags labil sindstilstand, så at ubetydeligheter kan fremkalde en ny opskaking, nye revolter, og revolutionen står i fare for at begynde at rulle — som vi kjender det før fra Paris og fra Petrograd.

At lede en revolution er derfor like så meget en psykologisk som en politisk sak. Det er sindsbevægelser og ikke principper som er avgjørende når revolutioner skal vippes «videre».

Det er litt av dette psykologiske spil, iagttat på nærmeste hold under Spartacusuken i Berlin (5te—12te januar) og tiden efterpå, vi her skal belyse.

1.

En nordmand hjemme, som hørte at de i disse første uker av januar gik og spadde og grov i de små haveflekkene sine dernede, mente det var underlig de hadde stunder til det og sans for slikt i så kritiske tider. Alt tar sig mer voldsomt og omfattende ut i avisene hjemme end i virkeligheten. «Blodige kampe over hele Berlin» . . . «En midlertidig stans i myrderiene i Berlin» . . . . . . «Berlin under Liebknechts og Rosa Luxemburgs rædselsherredømme» og lignende fete overskrifter i norske blader er hysterisk vildledende.

Berlin måtte bli en likefrem skuffelse for den som tænkte sig et eneste brusende folkehav, hvor en del kjæmpet og andre gjemte sig eller flygtet eller blev myrdet. Berlin gav i det ydre, stort

set, omtrent det samme billede hele Spartacusuken som ellers. Det var lokalt begrænsede strøk hvor der blev skutt til tider, men selv i disse gater blev normal trafik optat nogen øieblik efter sidste skudd hadde lydt. Et par gater var avstængt i de sidste dager; især satte det merke på byen at Unter den Linden var spærret. Men omnibussene kjørte likefuldt tvers over den. Al trafik lot sig mindst mulig genere av oprøret. Folk gik til sine kontorer og butikker, om kvelden til sine teatre og kinos som vanlig. Den som gik og drev med fortaugsstrømmen disse dager, vet hvor beroligende den vante trafik virket på sindet. Man gik først og ventet at både det ene og det andet skulde gå istå, og når det så likefuldt viste sig at funktionere ganske som om ingen ting var, da blev atmosfæren med en gang kjøligere. De mange «Beamten» fra oven og fra neden lot sig ikke afficere. Kald det vane eller kald det disciplin, sikkert er det at deres uforstyrrelige tempo er nødvendig bakgrund for den som vil se de enkelte dramatiske episoder i den rette sammenhæng. Jeg vanket i de dager meget hos en ven som bor i Kronenstrasse, en av de gater like ved Friedrichsstrasse som ofte blev beskutt. De hadde spædbarn i huset, og var ræd for at melkemanden skulde utebli. Men han kom hver eneste dag, en enkelt gang litt forsinket, fordi han måtte vente til de hadde skutt fra sig. Og slik var det med de andre som gjorde sine pligtturer også, postbud, gatefeiere, kjørekarer o. s. v.

At det brede publikum var så totalt ubekymret eller rettere aldeles tankeløst i de strøk hvor der unegtelig var fare, skyldes sikkert den gjensidige assurance som de enkelte individer umiddelbart indgår så snart de kommer i flok, foruten deres uvidenhet om kulenes lunefuldhet og skytternes planløshet. Det var i de sidste dager påfaldende at civile, mænd som kvinder, tok det langt mer med ro når det blev skutt end soldater (utenfor de indrullerte kjæmpende). Soldatene hadde det i blodet: når det blir skutt, skal man søke dækning! Søndag eftermiddag 12te januar stod vi en hel flok presset ind i en port, fordi det blev skutt utenfor. Så snart det blev en pause, smatt de ut den ene efter den anden. Tilslut stod jeg alene igjen sammen med en soldat. «Folk er gale,» sa han; «ved fronten hadde de fåt straf for slik vettløs uvorrenhet.»

En norsk korrespondent har telegrafert at forlystelsesstedene stod tomme. Han har formodentlig selv holdt sig godt indendørs, ellers vilde han visst at der var omtrent like så stor dansetrafik og

kinobesøk under revolten som ellers. Det er typisk at mens universitetet var stængt, holdt dets gjenbo, operaen, åpent.

Og det er ikke noget overraskende i disse ting, historisk set. Det var ikke anderledes i Paris under Kommunen (som ellers ikke må sammenlignes med hvad der er skedd i Berlin). Et øienvidne fortæller derfra at «dagen før døden» var Bastillepladsen glad og belivet under honningmarkedet, akrobatene gjorde kunster og lovte at halvparten av indtægten skulde gå til de sårede. Søndag 21de mai var det koncert i Tuilerihaven. Tusener av mennesker. «Kvinder i forårstoiletter prydet de grønne alléer. Man indåndet de store trærs kraftige liv.» Og 200 meter borte sprang granatene «og kastet sin skrikende tone ind i danse-musikens støiende festglæde».[1]

Det passer alt sammen ganske på Berlin, hvor især de mange invalider med lirekasser, tryllekunstnere og salgsboder gav gatebilledet et markedspræg. Det var også solskin hele uken, undtagen den avgjørende lørdag — ganske som i Paris!

Et eiendommelig psykologisk fænomen var de myretuer av debatterende grupper som i de første dager av spartakusuken opstod på fortaugene. Det var let gjort for to at komme til at veksle nogen ord som de stod der og var optat av det samme, og så stak der øieblikkelig nogen lyttende hoder bort til dem, og på et øieblik var der en hel klynge. Det kunde også til at begynde med være en av de utsendte agitatorer som holdt en liten tale og blev imøtegåt på stedet. Blev nogen av de i periferien, mens de lyttet til de to derinde, forledet til en bemerkning, kom det kanske svar fra nærmeste nabo, en ny ordveksel utspandt sig, de nærmeststående vendte opmerksomheten mot denne, og løken delte sig. Der var ellers litet av tilrop og avbrytelser — når man står ansigt til ansigt, blir det menneskelige så sterkt. De to ordførere kunde bli aldrig så ivrige, — til håndgripeligheter kom det ikke, endda det ofte var overbeviste spartakister som stod overfor borgerlige eller flertalssocialister. Jeg iakttok hundreder av slike grupper, lot mig ofte slutte ind i dem for å høre, — aldrig var det uhyggelig, ikke sjelden halvt gemytlig. Så længe de slik står personlig overfor hverandre, respekterer de uvilkårlig hverandre tilstrækkelig til ikke at såre hverandres individualitet. De hadde jo ikke noe personlig utestående med hverandre. Soldatene ved fronten vidnet i sin tid

---

[1] *H. Tillier: Pariserkommunen.* Dette verk som efter sin selvstændige granskning og dokumentation er helt videnskabelig, er i disse tider fængslende og belærende læsning. (H. Aschehoug 1909. Kr. 4,75.)

om det samme, — det virket så uhyggelig på dem når det hændte nogen at han skulde sigte på en enkeltmand, hvis hele figur han så for sig.[1] Menneske overfor menneske taper gruppenes, folkenes fiendskap sig, og det fælles-menneskelige seirer. Det er fra det upersonlige faren kommer, — hos nationene som hos samfundsklassene. Mellem nationene var der en geografisk avstand, som var forøket og utdypet raskere av pressen end den kunde mindskes ved fremskridtet i samfærdselsmidlene. Mellem Østkant og Vestkant i det moderne sociale samfund er der en avstand som pressen ikke har gjort mindre, og som de store faglige organisationer har utdypet til et grænseskjel mellem to stormagter indenfor samme folk. I disse forhold, hvor ikke personlig mellemvær eksisterer, er avstanden ophidsingens betingelse, kjendskap og sammenkomst forsoningens mest umiddelbare hjælper. Dette møte på Berlins gater, denne sjeldne personlige konfrontation, virket næsten som gjensidig overraskelse, og den forløp så fredelig fordi den var så personlig.

Først mot dette bakgrundstæppe av utvortes normalt trafikliv kan man tegne de ekstraordinære foreteelser og folkestemningens gradvise elektricering.

2.

Det farlige ved en revolution ligger ikke i individenes ophidselse, men i deres overgang til *masse*. En gruppe mennesker som forbindes psykisk ved et fælles følelsesmoment i den grad at de enkeltes bevisste personlighet er underordnet det heles retning, er en mer dagligdags foreteelse end vi tænker. Men ved siden av de store vækkelser har ingen tider fler eksempler på det end revolutionene. Det er massen som er det psykologiske grundlag for revolutionen — og efterpå blir dens store risiko.

Det vandrende og diskutterende publikum består endda av enkeltvæsener som kontrollerer sig selv og følger de love som enkeltmennesket både av vane og av pligt anser som selvfølgelige. Men flyter denne samling individer sammen til én masse — der kræves bare at det hænder noget som optar dem alle —, da er det som om alle enkelt-delene har mistet sit eget ror og er styreløst forbundet med hopen og dens tilbøiligheter. Der er ingen individer mer, bare en kollektivsjæl av langt mer primitiv, instinktbehersket art end de enkelte hver for sig var — et lavere væsen. Massen

[1] Sml. ***Krigerliv og religiøsitet*** side 187 f.

beherskes av det underbevisste — følelser, drifter, traditioner, instinkter — som er fælles for alle mennesker. Alt det oparbeidede individuelle og al den logiske og kritiske evne er sat ut av funktion. Massen er blind, den er i suggestionens vold.[1]

En masse behøver ikke være en samling individer på samme sted. Alle som i det hele er under indflydelse av samme påvirkning, samme suggestion, er under massens psykiske lov. Et blads læsekreds, især hvis bladet er agitatorisk anlagt, danner en «masse», den forbindes og ledes av en fælles suggestion.

Men raskest og mest letvint går suggestionen for sig i kompakt forsamling. Den indledende søndag i Berlin overvar jeg en Liebknechttale på åpen gate. Det var let at merke hvordan smitten bredte sig som ringene efter stenkast i vandet. Vi som stod ytterst hørte bare enkelte ord, men *følte* den elektricerte stemning. Ordene er heller ikke så vigtige som tonen, gestikulationen, tilropene, de samstemmige, stemningsforløsende utrop. Læg dertil personen Liebknecht — hele den fantasiverden som han sætter i sving ved sit blotte nærvær, den forventning han vækker. Da jeg kom tilstede, gik det som et elektricerende løsen fra mand til mand: «*Det er Liebknecht selv!*» Det var som om både sind og krop med én gang blev grepet og holdt fast viljeløst.

Alle som kjender noget til taleres, også religiøse prædikanters, evne til påvirkning, vet hvorledes et kjendt navn, et navn som har en historie, helst en merkelig historie, alt på forhånd har sindene i sin magt. Den fængslede, uskyldig lidende Liebknecht er sikkert en psykologisk magt hvis make vor samtid ikke har set.

Ikke noget er så egnet til utgangspunkt for den psykiske samling av folkemængden som en fælles *oplevelse*. Revolutionsledelsen sætter altid ind til tider da der er hændt noget som optar folk. Denne gang var det politipræsident *Eichhorns* avsættelse — i og for sig ikke noget at gjøre revolution på. Men hændelsen var sensationel, og så længe den var varm, var den god nok gjær til deigen. Desuten kjæder man sammen de hændelser som er gåt forut — i dette tilfælde de blodige julestridigheter og de andre sammenstøt mellem partiene.

Det store, alle forenende utgangspunkt fik imidlertid spartakistene først i den begivenhet som berøvet dem begge deres førere. Der har de siden hat sin psykologisk uuttømmelige krigskasse. Netop

---

[1] Se ellers Gustave le Bon's til svensk oversatte: Massans psykologi, eller Arthur Christensens: Politik og Massemoral.

det uopklarede ved dobbeltmordet var en fordel, det holdt fantasien fængslet, det gav spillerum for alleslags kombinationer og tydninger.

For mig selv står det øieblik jeg fik vite om mordene som det voldsomste chock nogen nyhet har git mig. Jeg citerer fra dagboken den 16de januar om kvelden: «Umulig at bli kvit tanken på dette. Disse to slukkede liv kan vælte alt overende for Tyskland. Nytter ikke hvad man indvender: at han blev skutt under flugtforsøk efter at være advaret, at han faldt for de kræfter han selv har fremkaldt, at regjeringen ikke kan for det, (netop en *anklage* vil dette være: *kunde* de ikke beskytte sin fange?). Ingen ord, ingen forklaring nytter. Her er selve faktum som en lavine, den river al ræsonneren med sig. En del borgerlige vil si: løn som fortjent. Frygtelig korttænkt! Nu reiser han sig i et vælde som aldrig før, den faldne. Nu vil Berlins arbeidere føle ham som martyr for *sin* sak. Nu vil de *hevne* ham. Nu vil Ebert-Scheidemann stå overfor et raseri som de er uskyldige i, — men som de må falde for. Et tilfælde — i revolutionen er tilfældene de ubønhørligste og de uretfærdigste.» — Jeg skrev videre i kveldens sterke spænding: «Hvad kunde man prøve at sætte op imot denne hændelses herjende virkning? Jeg vet ikke om Ebert og Scheidemann er gifte. Jeg tænker mig at de ikke var det og at en av dem sa: «Jeg vil ofre mig for folkets raseri, jeg vil stille mig op mot muren og gi soldatene befaling: skyt mig.» Tyskland vilde være reddet. Vilde det være ret?»

Vi ser bort fra alle andre sider ved denne refleksion — i ett har den psykologisk ret: handling kan bare nøitraliseres av handling. Overfor handling blekner alle ord, alle kommentarer. Handlingen er som et væsen med selvstændig liv, den tar ledelsen og grupperer tankene i folks sind ut fra sine egne linjer.

Spartakistene fik føle det selv ved det kup de indledet uken med, besættelsen av alle avishusene. Det virket som brutal vold og der var ikke gåt nogen slik utfordring forut fra regjeringens side, — der var ikke oparbeidet nogen *forventning* hos masserne, som kunde legalisere handlingen som nødvendig. Følgelig nyttet ingen efterpå-forklaringer. De revolutionære arbeidere hadde sat sig i besiddelse av sin «retmæssige eiendom», sa de. Det virket bare anstrengt. Der må ikke forekomme sprang i den psykologiske utviklings kjæde. Her manglet forventningens mellemled eller en utfordring som var stor nok til at retfærdiggjøre aktionen. Og da først denne var gjort, tok den ledelsen ut av hændene på dem

som hadde iverksat den — den svinget folkestemningen over på regjeringens side.

Men tilbake til demonstrationene og suggestionens effektmidler. De store demonstrationstog som fyldte gatene i Berlins centrum hele mandag og tirsdag, var to fiendtlige hæres mobilisering på ett og samme felt. Det er klart at slik en situation kan skape spænding. Der gik de i de samme gater, ofte et spartakustog på den ene side og et regjeringstog på den andre siden, så at si fra morgen til kveld to hele dager tilende! Hvor har der hændt noget lignende?

Dette at de marsjerte rundt, var forresten et gode. Allerede den spredning i individer som sker så snart en demonstrationsmasse ordner sig til tog, virker en del avkjølende. Og selve marsjen, den legemlig trættende trasking i gatene, er også et moment til fordel for nøgterhet. De lange tog virket i det hele ikke krigersk. I sit grundlag var folkemassen fredelig. Når jeg tænker på disse optog og især på de enkelte grupper jeg stod midt inde i og følte menneskeligheten hos, da synes jeg ikke der skulde være stof til nogen borgerkrig i dette folk.

Når den allikevel kom, da var det mindre et spontant utbrudd fra massene end en utnyttelse av massenes anlæg fra ledernes side. Dette gjælder særlig om januar-oprøret.[1] Den senere bevægelse med generalstreiken i mars har langt mer hat sin grund i en folkeskuffelse over regjeringen. Men *lederne* kan fremkalde det utrolige i revolutionstider. Ganske aparte var det at se de stemnings-oppiskere som formelig sprang langs togene og utbragte nogen hidsende *Nieder! Nieder! Nieder!* mod regjeringen. Ordene lar sig ikke oversætte, for der er rent fonetisk en trommehvirvel i disse rullende r'er, ganske anderledes effektfuldt end i vort tamme *ned.* Og så lettet de på hattene og huene og stemte i med.

Hidsende måtte det også virke med den uhyggelige spids som våbenbærerne foran i enkelte av togene satte på situationen. Igrunden en unaturlighet — revolvere og maskinkanoner foran et spadsertog av familielemmer med matposer. Men selv det fredeligste demonstrationstog rummer en kim til masse-aktion, for det vækker forventning, det kræver resultater, det river sig selv med over mot handlingen.

---

[1] Liebknecht sa det like ut at folket hadde fulgt den parole som blev utstedt. «Die Massen sind dem Appell Ihrer Führer mit Ungestüm gefolgt.» (Rote Fahne 7. 1. 19).

Selve demonstrationens forløp i Berlin blir dårlig karakterisert ved telegramene om de få og små sammenstøt mellem enkelte av togspidsene. Tro mot sensationens lov anser pressen det ikke for nogen «nyhet» når der *ikke* hænder noget — endskjønt der heri kan ligge en stor *begivenhet*.

At det hændte så litet i Berlin mellem disse demonstrerende hundretusener, er det store ved disse dager.

3.

Den indirekte masse-suggestion gjennem avisene, slagordene, rygtene viser den samme forenkling, primitivisering som vi har iagttat angående handlingene.

Man skulde ikke av demonstrantenes slagord få nogen greie på hvad som saklig skilte de to leire. Massene skal suggestioneres, ikke overbevises. Og her er religiøs og politisk massepåvirkning fælles om at utnytte ustanselig gjentatte primitive slagord. Officielle partibetegnelser, programformler o. l. er altfor høitidelige og sammensatte, de appellerer altfor meget til den selvtænkning som er uforenlig med suggestionen. De indviklede skjæbnesvangre socialiseringsproblemer må forsimples og bli letfattelige selv for dårer. Hvem behøver at betænke sig på at ta parti, når de store plakater i togene forkynder Ebert—Scheidemann som *Folkets blodhunde — Menneskehandlere — Snigmordere?*

Folkefantasien næres videre med formodninger og rygter om hvad motparten *skal ha til hensigt* at gjøre. Midt under Spartakusuken spredtes det rygte av oppositionen at Hindenburg var kommet til Berlin! Hensigten med et slikt besøk lette fantasien ikke længe efter. Desuten vrimlet det av vilde uttryk om at regjeringen «vilde kvæle den anden Berliner-revolution i arbeidernes blod».

Man kan forstå at bolsjevikene som åbenbart er gode psykologer — noget deres oprindelig mer kolde franske teorier kan takke opholdet i Rusland for —, i kapløpet om massens suggestionering ser *pressen* som et slet og ret kampmiddel, hvor man like så litt behøver at ta hensyn til åndsfrihet som man tar hensyn til borgernes frie vilje når det gjælder at benytte revolvere. At beslaglægge pressen er ikke andet end at beslaglægge våben — sier de. Den moderne presses utvikling er neppe helt uskyldig i at en slik teori kan forfegtes.

Man kan heller ikke efter dette fortænke spartakistene i at de utnytter sin egen presse til det yderste. Ikke bare med skjælds-

ord. («Den tyske «socialistiske» regjering tilbyr den engelske tysk menneskekjøt» skrev således Rosa og Liebknecht som forberedelse til oprøret.) Men også ved at gjøre referatene av det som sker, til rent agitationsstof. Det gjaldt at få arbeiderne til at tro at socialist-regjeringen hadde begåt forræderi mot sine egne og git sig de borgerlige og militæret i vold. Da sa regjeringen mobiliserte *sine* fabrikarbeidere til den store demonstration i gatene, blev det insinuert at dette var ikke arbeidere, det var borgerlige! I sin beretning om den 6te januar skriver «Rote Fahne» om flertalssocialistenes arbeidertog til rikskanslerpalæet:

«Ved efterretningen om vor demonstration foranstaltet de kapitalistinteresserte en, rigtignok forsmædelig mislykket motbevægelse. I alle større fabrikker, i krigsindustrier o. l. ringte telefonene, fabrikherrene eller direktørene blev bedt om at sende den del av personalet som man kunde stole på, ut på gaten. Hvad da også skedde; dette personale frydet sig over den frie dag, de trippet om på gaten rundt ministeriene og i den indre by; men deres tilkjendegivelser blev kvalt av den overvældende masse av deres motstandere».

Dette er et unicum av journalistik! Men i virkeligheten er det vel bare en gradsforskjel og ikke en væsensforskjel som skiller en slik ondartet forvrængning fra f. eks. — vore hjemlige valgartikler og valgmøtereferater? Skal journalistikken utvikles videre i dette spor, kan det bli nødvendig at pressen deles, så vi får et farvet og et nøitralt efterretningsvæsen.

Men «folket *vil* bedrages», det vil i psykologisk sprog si: det vil suggestioneres, og derfor *vil* også publikum ha sensation i avisene. Massen har en sterk billed-trang, elsker det fantastiske, det aparte, det hårreisende. Det er ikke vanskelig at tilfredsstille behovet for den som vil utnytte massenes disposition i oprørstider.

4.

Det man kalder *revolutionens utskeielser* forklares på bakgrund av den almene suggestion. Men der er andre, mer specielle ting at ta i betragtning, fremfor alt den likefremme virkning på nervene av det man ser og hører. Spændingen som er i luften, overlader ens eget ledningsnet, selv om man i øieblikket ikke merker det. Især er dette tilfældet med folk som på en eller anden måte kommer direkte i forbindelse med uroen, men også til de fjerneste,

roligste dele av den organisme som heter en by, merkes det psykiske høitryk.

Jeg la om nættene i Berlin nar skytningen hindret søvnen og læste i Tilliers: Pariserkommunen om parisernes utskeielser f. eks. overfor fangene. Beaumonden i Versailles slog og sparket fangene, spyttet dem i ansigtet o. l. Flittigst var de fine damer, som dængte fangene med sine silkeparasoller, efter evne. — Så forunderlig lognt som jeg i disse dager hadde set berlinerne ta det hele, skulde man tro at publikum ikke hadde båret pa slike tilbøiligheter der. Men det var feil bestik. Avisene søndag — seirssøndagen — kunde fortælle om de fangne spartakister fra «Vorwärts», flere hundrede, at de var blit pinlig maltraktert av folkemassen da de marsjerte væk. Det syntes knapt trolig, men en soldat jeg kjendte, som hadde været med ved erobringen, bekræftet det. Bade stokker og sten hadde været anvendt. Seirherrer og helst ikke-kjæmpende iblandt dem, er altsa likedan på begge sider av Rhinen.

Vi ma imidlertid huske at dette var folk fra kvartalene der rundt slagfeltet hvor de selvfølgelig hadde lidt ganske kraftig i de 8 dage det pludselig var kampterræng i deres dagligstue, og da revolvermundingen avgjorde butikhandelen. De 8 dage hadde sikkert været længere for disse mennesker end efter normal-almanakken. Jeg forstod lettere deres nervers tilstand da jeg selv dagen efter hadde været ute for et tilfælde som jeg matte opfatte som direkte livsfare, eller som mine nerver ialfald opfattet slik uten at spørre efter noget ræsonnement. Foruten at jeg fra da av blev ganske anderledes skvætten overfor skudd, blev jeg ogsá *ærgerlig* hver gang det pa ny braket løs. Tænker man sig nu atpå at det er ens hjem og familie som slik er blit truet i dagevis av tilfældig og meningsløs død, da blir de lokale kvartalers sindsoprør mer forklarlig.

En slik partiel ophidselse brer sig imidlertid og sætter bølger ogsâ i pårørendes, naboers, i hele byens sind. La os ta et menneske som er fuldstændig utenfor enhver direkte forbindelse med byens centrum eller med mennesker i kampkvarterene, og som bare har hørt kanske nogen enkelte skudd, men ellers levet disse spartakusdager som vanlig. Vedkommende vilde ikke ha fåt nogetsomhelst nervechok, ingen direkte indtryk. Det væsentlige om revolten var erfaret i avisene, ganske som om det hadde været i en anden by. Og allikevel vil der i dette menneskes sind være en ganske anden virkning end om det hadde været utenfor Tyskland, eller

ialfald utenfor Berlin, mens disse ting stod i avisene. Ved samhørighetens og samtidighetens lov blir efterhanden hele befolkningen inficert, selv om den i det ydre går sin vante arbeidsgang uforstyrret.

Enhver som var oppe i det kunde efterhanden merke det på sig selv, — eftervirkningene var sa langt sterkere end man skulde ventet efter det ikke særlig sterke indtryk man hadde været sig bevisst at motta i øieblikket. Men underbevisstheten registrerer i denslags situationer mer end vi vil og vet.

I en slik delvis speciel og delvis indirekte og underbevisst irritation må man søke en forklaring til de enkelte pludselige utbrudd fra publikum. Men der skal altid en ytre foranledning til. Gatens publikum danner nok ved den fælles irritation og den suggestion som de gjennem miljøet og nyhetene er bundet sammen av, i psykologisk betydning en masse, men den er ikke under aktuel ledelse, den er ikke indstillet på noget bestemt. Derfor er publikum ikke initiativtagende. Dets sindstilstand er mer en *disposition*, som først viser sig hvis der indtræffer noget som er skikket til at forene og utlade energien.

Umiddelbart står det for mig som om alle disse momenter likevel ikke er nok til at forklare lynchingen av *Rosa Luxemburg*. Den foregik et godt stykke utenfor den zone hvor der var kjæmpet. Beretningene om denne, den raeste enkelt-handling under revolutionen, er ikke svært pålitelige. Men er det sandt at mængden først fik øie pa hende i den ene sideutgang og så blev narret og i sidste øieblik kom tidsnok til hovedutgangen hvor hun skulde føres ut i stilhet, da kan denne lille jagt ha spilet sindene og lidenskapene op. Uten en god del råskap i tilskudd er likevel denne gjerning uforklarlig.

Imidlertid er der én ting som ma vække ens eftertanke ogsa angående forutsætningen for en slik skjændsel, det er den yderst svake forargelse som den fremkaldte i borgerskapet. Allerede i kupeen fra Warnemünde til Berlin nytårsdag hørte jeg noen forretningsmænd snakke om at Liebknecht forhåbentlig blev «besørget» snart. Har dette halve ønske, denne forventning været almindelig, — og det tyder den uteblevne forfærdelse på — da er den et ledd i forklaringen av det som hændte, et ledd i ansvaret for alt hvad denne handling trak efter sig, ogsa for borgerskapet, ikke mindst for forretningsmændene.

Professor *Rade* fortæller at han var på valgreiser (for det demokratiske parti) da begivenheten indtraf. «Jeg sat i timevis i tæt-

pakket kupé med alle slags folk. Tilfredsheten over at de to var forsvundet, var almen.» Rade føier til at efterhånden må skamfølelsen ved den måte Rosa Luxemburg blev dræpt på, sikkert bemægtige sig alle tænkende. Deri tok han feil; jeg talte i den følgende uke med mange prægtige mennesker om begivenheten. Jeg merket bare hos enkelte den følelse som Rade ventet at finde. Han gir da også sin skuffelse uttryk i et følgende nummer av Die Christliche Welt. «Til vor forfærdelse uteblev forargelsen over lynchmordet på Rosa L. (og kanske Liebknecht) i vide kredse av vore kristne.» Rade lægger til en formaning som har overmade meget på sig: «*I kravet på ret kan man aldrig være radikal nok.*»

Mordet på *Eisner* en måned senere så ut til mer at være en enkelt mands overlagte handling; men den er likefuldt psykologisk båret av miljøet; netop derfor måtte mordet få så vidtrækkende politiske følger. Begrepet enkeltmand blir efterhånden ophævet; ingen er længer upåvirket, ingen er længer ubetinget fri i sin følelse og tanke; massedannelsen griper, psykosen smitter, de psykiske naturloves jernhånd har menneskene i sin magt.

Og endda har vi ikke omtalt selve de kjæmpende, de vabenførende, broderkrigerne. Hvordan kan arbeider løfte geværet mot sin med-arbeider? Hvordan kan de komme til at myrde hverandre for den socialpolitiske uenighets skyld?

5.

Man kunde omvendt spørre: hvilke mennesker er det som ikke under begivenhetenes utvikling kan bli fiender? Der er noget som heter *kampsituationens lov*. De bedste venner kan bli uforsonlige så snart de har gjort hver sin påstand og rethaveriet tar dem. Det ene punkt yngler raskt og om ikke længe har vi en så indviklet historie, med ord som har præget sig fast i en viss belysning, en bestemt tone, med handlinger som ikke kan gjøres ugjort — at der ingen vei er utenom kampen. Har de to parter, det være to enkeltmænd, to partier eller to nationer, en magtstilling, i økonomi, i anseelse, i partital eller allerværst: i våben, da virker dette moment overfor alle skarpe ord som en lydforsterker, og gjør forståelsen vanskeligere. Hadde der ingen, absolut ingen, våben været i Berlin, vilde selve den psykologiske utvikling av krisen været en helt anden!

Magt er altid en stimulans til strid. Den som tror sig ovenpå er ikke bare let hensynsløs, så han ypper kiv. Han finder også

at han har en opgave, en moralsk mission i at bruke magten. Desuten er det altid en vigtig sak overfor massene at de tror deres førere og talsmænd har magt. Ved de to vest-europæiske og den ene nord-europæiske (finske) borgerkrig vi har hat i vor generation, har der været en rent overvældende, en rent fantastisk våbenmængde til rådighet for den minoritet som erklærte det hele krig. Kommunardene i Paris hadde over 400 000 geværer og 1700 kanoner og mitraljøser. Fra Finland fortæller Henning Søderhjelm at det var umulig for den røde garde at skaffe mandskap til alle våbnene. Bare én av bestillingene til Petrograd lyder på 50 000 geværer. At Spartacus i Berlin hadde våben nok, vet jeg av egne hørenerver, men jeg har også set deres depot i «Vorwärts». Det hadde spredt sig alt i ukene før revolten at Spartacus hadde så rikelig med våben. Det gav straks chanser. Og chanser gir tilhængere. Tilhængere gir magt og forventning om «seier».

Ganske som ved verdenskrigens utbrudd — mobilisering gjør krigen psykologisk uundgåelig.

Et nøiere studium av en episode som denne i Berlin fører i det hele stadig over til sammenligning med de mellemfolkelige konflikter, især med verdenskrigen. Utfoldelsen er nøiagtig parallel i det psykologiske. Det er næsten utrolig, at selve Liebknecht — han som så friskt hadde hånet argumentet om at hævde Tysklands ære med våbenmagt — nu kort før sin død med rene ord nævner partiets ære som en hovedårsak til at man måtte ta striden: «Kampen var uundgåelig; ti at prisgi politipræsidiet, dette revolutionens palladium, det hadde været et *ærelløst nederlag.*» Det er ikke anderledes med partifraktioner end med nationer: de sætter sig fast på et standpunkt og så vil de ikke ha det nederlag at måtte opgi det. De tør ikke bli kaldt feige. De er ræd massene, vælgerne, partilemmene.

Og arbeiderne, som så rigtig og skarpt har fordømt fyrstepolitikken mellem landene, de hemmelige, personlige hensyn, — de er ikke fri disse slemme ting selv. For de har sine *førere*, og disse førere har sine personlige mellemvær, sin ærgjerrighet, sin jalusi. En stund hadde arbeiderne i Berlin selv sterkt følelsen av at det var et fører-mellemværende de var offer for. Derfor løftet en del av dem ropet: la os forene os, om det så skal ske over hodet på førerne.

Når våbenkampen først er igang, er kampinstinktet ikke avhængig av om man slåss med sin bror eller med sin fiende. Jeg har ikke hørt tyske soldater tale så vondt om englændere eller

franskmænd som det nu lød om spartakistene fra regjeringstroppene. En av dem som fulgte mig rundt i det erobrede Mosse-hus søndag 12te januar talte om dem ut fra samme stemning som den ententens folk og aviser hadde overfor indbrudshæren i Belgien. bare at han ikke akkurat brukte ordene *bocher* og *hunner* om dem. Også anklagene var de gamle: grusomhet og voldsfærd, misbruk av det røde kors og parlamentærflagget, betalt rakkerpak o. s. v. Han kunde ha lånt alt sammen fra den engelsk-belgiske presse 1914. Og så toppunktet: *behandlingen av fangene.*

Det ser ut til at være en lov at dette punkt skal spille en uhyggelig rolle ikke bare i krigen, men især ved alle revolutioner. Tænk på rædslene i Paris 1871; det var dengang ikke oprørerne som var de værste, men regjeringstroppene. Eller tænk på Finlands røde og hvite. Det var nu også det første jeg hørte av denne varme lille seierherre fra Mosse: Har De hørt at de har mishandlet og skutt 9 av vore folk som de fanget? — Og på den anden side utbredtes straks rygtet om at regjeringstroppene hadde gjort noget lignende. Det blev dementert, Ebert hadde selv git den ordre at Spartakisterne ikke skulde behandles som oprørere men som krigsfanger og at de siden skulde overgis til de borgerlige domstoler. «Desværre!» puttet en av de nationalistiske aviser ind i den officielle meddelelse om dette Eberts bud.

Gjælder det en så liten affære at tummultantene kan *skræmmes* til lydighet og ro, da kan skarpe midler og rask eksekution være effektiv. Men hvor det gjælder en folkebevægelse, en bevægelse hvori der, om end langt inde!, skjuler sig ideelle motiver, da er strengheten et sverd som omsider vender eggen mot sine egne håndtlangere. Vold fremkalder vold; dens sæd gror sterkere i det skjulte end i det åbenbare. Men en vakker dag bryter dens frugter frem i dagen.

Blandt folk flest er der altid uenighet om den bedste fremgangsmåte. I Berlin kunde man stadig høre den tanke uttrykt at regjeringen skulde bare skutt nogen hundrede spartakister straks, så vilde det virket! — Den samme pædagogik anbefalte de franske borgerblade i 1871 overfor de stakkars fanger fra Kommune-oprøret. «*Idag vilde mildhet være vanvid*» skrev *Figaro* 28de mai 1871.

Desværre så det ut til at virkningen av Eberts kloke måtehold overfor de fangne spartakister blev krydset fra to motsatte poler: først fra de røde agitatorer som plukket frem alle slags rygter om grusomhet og vold fra «militarismen» og som tilslut fik det mest

storartede agitationsmateriale i snigmordene på Liebknecht og fru Luxemburg; men dernæst fra selve den »bedrestillede» opinion som åpent gav luft for sin utilfredshet med at ikke forbryderne blev hængt, og derved skapte en selvtægtstilbøilighet hos mange borgerlige soldater overfor oprørerne. Hvis Liebknechts flugt og mord — som det synes — er provocert og istandbragt av de soldater som vogtet ham, da er høire-opinionen det egentlige ophav. Den har smittet utover: «hvis denne elendige svake socialistregjeringen får råde, så blir det ikke nogen avstraffelse som har klem — la os besørge retten håndhævet selv.»

Den *oplosning* i orden og ret og disciplin som alle disse forhold åbenbarer, skrider frem for hver gang nye hændelser ryster sindene; revolutionen fortærer sig selv, indtil den ender i anarki eller despoti eller begge dele. Hver ny skjærmydsel lægger kimen til en ny, og hver gang øker omfanget og ondartetheten. Hvad krigshistorien vet om grusomheter blir derfor litet mot hvad borgerkrigene kan fortælle. Hatet til en fiende kan aldrig bli så hett som hatet mellem nærstående og nærboende. Jo mer intern en kamp er, desto større er i regelen dens tragik og dens uhygge. Læg dertil alle vilde og rå elementers uhindrede trafik i slike lovløse og politiløse tider, de eventyrlystne ikke at forglemme. Er først våbnene tat i bruk mellem folkeklasser eller, som her, mellem arbeider-grupper, da er der ingen garantier mer, da ruller de rædsomme kræfter og tilfældigheter videre med folkeskjæbnen.

Man har sagt at i Norge kan det ialfald aldrig bli slik. Min egen umiddelbare følelse har tidligere forledet mig til at mene det samme. Efter at ha levet med i en av den tyske revolutions kritiske faser føler jeg mig fast overbevist om at det er kortsigtig og letsindig at tro at vi norske danner nogen undtagelse. Opgaven må være at lede utviklingen slik at vi undgår at få hårdt sat mot hardt. Men det gruopvækkende er at vor politik er partistiv og især vor «bedre» opinion besiddelsesglad, så at det kunde se ut som om vi med «vore usedvanlig demokratiske forhold» til sovepute gir os trygt til hvile i troen på at om verden rokkes end, de norske klipper står!

Revolutionens utvikling er nok delvis bestemt av historiske og racemæssige forhold. Men for den alt overveiende del skyldes den fællesfolkelige psykologiske anlæg og kræfter. Kommer det først så langt at naturkræftene tar magten — da er der ikke bedre håb for os end for andre.

13de mars 1919. EIVIND BERGGRAV.

SYNET SOM SVANDT

AF JENS GLEDITSCH

Mot slutten av forrige aar gik der en bølge av haap gjennem den plagede menneskehet. Wilson og den amerikanske verdensmagt, som havde bidraget saa meget til seiren, var tillike bærer av en politisk idealisme, som skulde avløse den gamle magtpolitik. Og denne nye idealisme var ikke revolutionær, den skulde bevare de kulturgoder, som har sit centrum og sit støttepunkt i nationalitetsfølelsen. Enhver folkeeiendommelighet skulde anerkjendes, enhver sprog- og kulturværdi skulde bevares. Der skulde bygges et folkenes forbund, hvor smaa og store skulde være like med samme ret for ethvert folk til at leve sit liv.

Der gik en bølge av haap gjennem menneskeheten. Ogsaa i religiøse kredse saa man frem til en snar virkeliggjørelse av disse idealer. Kristendommens gamle radikale tvil likeoverfor verdensmagten maatte forstumme. Den sociale kristendomsretning fik ny luft under vingerne. Ti dens idealer syntes at skulle faa et langt videre raaderum end man havde tænkt, ikke bare i kommunernes eller nationernes liv men ogsaa i det mellemfolkelige samliv.

Ogsaa de smaa folk fik en større livsvon. Vi havde maattet døie mangt og meget i krigsaarene. Hvormeget vi hadde maattet finde os i av overgrep, var vistnok ikke aabenbart for os endnu, men vi vidste og hadde paa mange vis faat merke adskilligt. Vi hadde ofte maattet tænke paa det imperialistiske ord, at «de smaa nationers tid var forbi», eller saadanne kraftige ord som at selvstændighet ikke kan opretholdes, hvis man ikke selv raader over tilstrækkelig meget av korn, kul og jern.

Men nu syntes denne haarde tid tilende. Danmark skulde faa Sønderjylland igjen ikke med magt, men ifølge nationalitetens ret. Holland og Schweitz skulde ikke mer forulempes fra begge sider, og selvfølgelig skulde et fredsland som Norge faa sin plads ved siden av de andre, ti ingensteds i Europa hadde retsideen trængt saaledes igjennem som her. Alle de smaa nationer paa Balkanhalvøen skulde faa leve i fred ved siden av hinanden, det plagede

at ʟeniske folk skulde faa leve, jøderne igjen faa sin egen grund at leve paa, det opdelte Polen igjen bli ett. Irland skulde ikke mer undertrykkes og Finland bli fri for sine plager. Tiden var kommen, da ulven og lammet skulde græsse sammen og løven æde hø som en okse.

Saaledes saa det ut. Og det er vel muligt, at vi i et syn har set for os, hvad der ligger i fremtidens skjød. Det er muligt, men det har vist sig i det nye aar, at vi endnu har en lang vei derhen og at det ventelig vil gaa denne slægt som det gik Moses, som skuet ind i det forjættede land: Han selv kom ikke ind. Det skulde være nok for ham at *have synet*, en anden skulde realisere det.

Kanske det forholder sig saaledes med den slægt som nu lever, at den ikke er skikket til at komme ind. Mange millioner har lagt sine ben i ørkenen. Og hvad skal man sige om os som lever igjen? Om os er jeg bange for at sagnet kommer til at lyde saa: De magtet ikke sin opgave, de var bundet av sin fortid og uduelige til noget nyt. En ser for sig et virvar av stridende viljer, av mægtige magter som stanser fremgangen.

For det første synes arbeiderklassen at være bundet i sin fortid. Denne mægtige stand som raader over en ny og uslidt jordisk optimisme og derfor eier stor kraft, synes ikke at kunne komme ut av sit motsætningsforhold til borgerstanden. Den mistillid til alle de andre den er opalet med, er unaturlig øket i krigsaarene. I de krigførende land mener arbeiderne, at man har paakaldt den almindelige mands pligttroskap og offervilje indtil døden, ikke for fælles folkelige formaal men *til bedste for kapitalismen*, som det heter. Og ogsaa i de neutrale land mener arbeiderne sig forurettet og bedraget. Hovedsaken for dem synes at være at de selv kan faa magten. I ethvert samfund, siger Lenin, utnytter en klasse de andre. Nu skal der komme et samfund hvor arbeiderklassen ikke længer utnyttes av borgerklassen, men omvendt arbeiderklassen utnytter borgerklassen. Tydeligere kan det vel ikke siges at arbeiderklassen er bunden i fortiden. Istedenfor nationernes forbund vil de ha proletarernes forbund, som det engang het. Nu kalder de sig forøvrig ikke længer saa, thi de er ikke længer proletarer. Proletariatet ligger under dem, de er selv stegen op til en kulturfaktor i folkets leddelte system. Den dag de ser det, vilde de være hjulpet ut av sin ufrugtbare holdning. Men de ser det ikke. **De hænger fast i sin egen fortid.**

Desværre er der lignende ting at merke hos de nationalt interes-

seredes nye og gamle grupper og folkeavdelinger. Det henviser til et svakt punkt ved ideen om folkenes forbund, — den nationale selvgodhet og ufordragelighet. Den aabenbarer sig tydelig i striden om de distrikter, hvor forskjellige racer, sprog og religioner lever ved siden av hinanden. Her danner danskerne (ialfald lar det sig haabe om flertallet av dem) en væsentlig undtagelse, idet de synes at ville nøies med de dele av Sønderjylland, hvor dansk sprog og dansk racefølelse enten er eneraadende eller ialfald har absolut flertal. Aarker de at gjennemføre dette, og det beror vist paa dem selv, gjør de et byggende arbeide for godt mellemfolkelig forhold av høieste rang.

Men desværre synes de alene om det. Overalt ellers er den store imperialistiske krig avløst av smaa griske nationalitetskampe, mellem Balkanfolkene, mellem Ukraine og Polen, mellem csecker og tyskere, mellem sydslaver og italienere. Det er ingen god begyndelse til nationernes forbund, det er den gamle tusenaarige historie som skrues mange tusinde aar tilbage for at leves om igjen. Ad den front kommer man ikke ind i den nye tid men gaar ut bak fronten, bak middelalderen henimot folkevandringerne.

Men endda har vi ikke nævnt det værste. Ti om nu stormagterne er dødelig træt efter den haarde strid, saa kunde de endnu skaffe orden i kaos, dersom de kunde styre sig selv. Men her har vi den største og alvorligste fare. Her møter vi det tristeste og tungeste syn, synet av store saakaldte frie folk som aabenbart lever under militærdiktatur og ikke vet av noget andet virkningsfuldt middel end trussel og undertrykkelse. Det lar sig let se, at krigen maatte fører dem ind i generalstyret, dem som Tyskland. Naar krigen blir saa svær som denne, tillater den neppe nogen anden regjeringsform. Ti alle kræfter, moralske og umoralske, fysiske og intellektuelle maa samles om det ene maal at vinde. Men naar denne regjeringsform fortsættes efterat seiren er vunden, da er den en væsentlig hindring baade for nationens indre liv og for gode mellemfolkelige forhold. Og det er dette sørgelige forhold som fremdeles varer ved. Det maa jo være paafaldende, hvorledes man ved alle underhandlinger hører tale om generaler og atter generaler, som om de forstod sig det mindste paa hvad der nu vil til. Og det maa jo være paafaldende hvorledes det er bare oldinger som sitter og fatter beslutninger i Paris, fra den ældgamle Clemenceau og nedover.

Beslutningerne blir da ogsaa derefter. Den ene krænkelse av de smaa nationer følger paa den anden. Det ene overgrep utover de na-

tionale interesser taarner sig over det andet. Hvad de tyske generaler gjorde i krigstid, det gjør de franske under freden. Saardistriktet er tysk, det *skal* blive fransk, ti der findes kul, som tyskerne ikke maa faa. Rhinprovinsen er tysk, men den maa ikke være det længer. Ti den har en vældig industri, som tyskerne ikke faar lov til at ha. Der er militære interesser forbundet med spørsmaalet.

Om nu franskmændene er bundet i fortiden, navnlig i hevntanker fra 1870 og fra de sidste aar, saa kan vi tilgi dem. De har lidt meget og militært set har de baaret de tungeste byrder. De har kjendt og kjender endnu sit nationale liv truet. Og de vet, at om de end militært seet har baaret de tungeste byrder, saa er seiren ikke hjemført av deres legioner, den er vunden av den engelske blokade. Det er forstaaeligt at de vil sikre sig. Det er forstaaeligt at denne store gamle olding ikke kommer forbi 1870 og fører sin strenge, næsten romerske livslinje ut i ytterste konsekvens.

Men det er værre med de andre, værst med England, som endnu engang har seiret om end med bistand fra Amerika. Selv et krav som smaker av nationernes forbund og den kommende fred, kravet paa *vernepligtens* avskaffelse, selv dette krav kan man umulig se anderledes end som krav om at Englands unaadelige, endnu engang prøvede overlegenhet paa sjøen skal blive til et absolut verdensherredømme.

Men det værste træk i billedet er at blokaden opretholdes. Det er forøvrig egentlig ikke nok sagt at den er opretholdt, ti den er *skjærpet*. Det kan jo kun forklares derav at England fremdeles befinder sig under militært diktatur. Som militært magtmiddel har blokaden vist sig udmerket ogsaa denne gang. Og selvfølgelig kan en militærhjerne ikke tænke sig noget bedre middel til at dæmpe revolutionen i Tyskland eller til at fremtvinge den ønskelige botsstemning hos Teutonerne end den fortsatte sultekrig. Ja det ser ut til at der er tiltænkt blokadekrigen en fast plads i nationernes fremtidige husholdning. Man kan aabenbart ikke tænke sig verden uten denne velsignelsesrike indretning.

Ja, hadde de endda ikke stillet op tusenaarsriket for os først, saa hadde det endda ikke været saa farlig. Da vilde vi sagt at det var den hellige alliances voldspolitik om igjen. Vi kjender jo lidt til de saker her i Norden fra før. Ogsaa fra os blev der engang ført en flaate over Nordsjøen. Den blev hentet paa Kjøbenhavns red og det skede just paa den tid vor flaate var bygget op til en betragtelig magt, at England tok den. Ogsaa her i landet

fik vi føle blokadekrigen. Det var just dengang vor nationale selvstændighet blev født.

Vi sultet os igjennem dengang, flaaten var jo tat i forveien — likesom nu. Og da en mildere form av blokade blev bragt til anvendelse mot os i den sidste krig, saa satte vi plogen, skibet og vor smule kløgt imot, saavidt at det gik. Saa vi kjender lidt til det selv. Det er gamle kjendinger for os, og jo mer vi ser paa dem, des bedre kjender vi dem igjen.

Nei, det ser ikke rart ut endda. Den flok som er samlet i Paris er bundet i fortiden. Intet lys lyser fra dem med haab for fremtiden, jo længer de sitter og jo tydeligere deres vilje og gjerninger løfter sig op over frasernes hav, des tydeligere blir deres avmagt, de bedste av dem er som faar uten hyrde.

Men vi har engang seet ind i landet som Moses fra Pisgas top. Derfor vil vi ikke tape motet. Som den dag kom, da tyskerne fik se at generalstaben i Berlin ikke var almægtig, som den dag kom, da den hellige alliance aabenbaret sin indre skade, saa kommer ogsaa den dag, da Englands og Frankrigs folk vil vite at deres militære ledelse var uduelig til at skape fred og godvilje. Og saa kan en anden slegt gaa tørskodd over Jordan til landet som flyter av melk og honning.

Jens Gleditsch.

GRUNDTVIGS SINDSSYGDOM

I forordet til Grundtvigs udvalgte skrifter har jeg gjort opmærksom paa, at der er meget faa udenfor denne stormands nærmeste vennekreds, der har givet bidrag til oplysning om hans liv og gjerning. Det er, som om «grundtvigianernes skjoldborg har skjult høvdingen for det øvrige folks øine». Og dog kunde vi alle have godt af at se hans skikkelse belyst fra flere sider og paa større afstand, end hans lærlinge ser ham.

I min ungdom gik jeg med en vis spænding og ventede paa, at Georg Brandes skulde skrive en bog om Grundtvig, men nu er jeg glad for, at han ikke har gjort det. Han har staaet altfor langt fra folkelig danskhed og kristendom til at kunne se andet end vrængebilleder af Grundtvigs værk for sig.

Snarere kunde man vente et lærerigt indlæg fra Valdemar Vedel, som i sin bog om guldalderens digtning gav Grundtvig en kort omtale, som viste nye synsmaater, eller fra Vilhelm Andersen, der leilighedsvis har rørt ved emnet i sine æsthetiske afkog af den folkelige danskhed. Men endnu har vi ingen levnedstegning af Grundtvig fra nogen fagmand udenfor vor egen lejr.

Vi, som skylder Grundtvig saa meget af det værdifuldeste i vort aandsliv, og for hvem han stadig er den levende lærer i danskhed og kristendom, vi kan vist ikke med vor bedste vilje give en uhildet fremstilling av hans liv. Vi hæmmes av en sønlig ærbødighed, der har mere magt end den rent videnskabelige drift paa dette omraade.

Selv en mand som Otto Møller, der gerne vilde hævde en større selvstændighed overfor Grundtvig end de almindelige grundtvigianere, og som i samtaler og breve røbede et skarpt blik for flere af hans svage sider, kunde dog ikke nænne at samle sin kritik i en «objektiv» fremstilling.

Grundtvig taaler, som Frederik Nielsen en gang sagde til mig, bedre end de fleste at ses paa nært hold. Men naar man ikke er starblind, opdager man naturligvis gennem stadig omgang visse naturejendommeligheder hos ham, som det var værd at faa fremdragne uden forbehold. Jeg har tit følt, at der kunde skrives en

meget interessant og lærerig bog om naturmennesket Grundtvig. Men jeg har aldrig prøvet selv at gøre det, fordi mit hjerte har været for stærkt bundet til ham som Guds og folkets mand.

Der er imidlertid om denne mand en rent videnskabelig sandhed, som fortjener at høres. Derfor bør hans venner være taknemmelige, hvergang en udenforstaaende uden fjendtlige hensigter prøver at vurdere hans væsen gennem en ærlig historisk undersøgelse. Og derfor er det mig en glæde at henlede opmærksomheden paa det lille skrift, som overlæge *Hjalmar Helweg* nylig har udgivet til oplysning om en vigtig side av Grundtvigs naturlige anlæg.

Om forfatteren forresten skal regnes for «en udenforstaaende», tør jeg ingenlunde sige med vished. Han har selv viet sit skrift til mindet om sin fader, »den sandhedskærlige og fordomsfrie præst Thorvald Helveg«, og det er tydelig helt igennem, at emnet er ham kært og kendt fra hjemmet av, — uden at det dog hindrer ham i at tale uforbeholdent derom i kraft af sin videnskabelige indsigt.

Det virker velgørende i dette lægekyndige skrift at fornemme en personlig sympati bag de saglige domme. Det er altid rart, naar ens doktor viser et venligt sind imod en. Men paa intet omraade er lægens rent menneskelige deltagelse mere nødvendig, end hvor det gælder sindslidelser, som minder om den uløselige forbindelse mellem legeme og sjæl, ja mellem natursiden og aandslivet hos en mand. Her kan den faglige dygtighed aldrig klare sagen uden hjælp af et medfølende hjertelag.

Men dette møder os netop i overlæge Helwegs skrift. Derfor tør jeg lykønske de mange sindslidende, som han faar med at gøre, til en virkelig menneskelig behandling i alle maader. Jeg skulde tro, at han i saa henseende har en meget værdifuld slægtsarv at bygge paa.

I denne sammenhæng bør det ogsaa nævnes, at forfatteren i sit forord gør opmærksom paa, at han har den bihensigt med sit skrift at bekæmpe de udbredte fordomme, der gør enhver sindslidende til et menneske, som der intet godt kan ventes af. I modsætning hertil hævder han, at «undertiden er den produktive, skabedygtige hjerne, selv om den er syg, uendelig meget mere værd end de normale gennemsnitshjerner, av hvilke der gaar tolv paa et dusin».

*

Dr. Helweg begynder sin undersøgelse med en omtale av den Bangske og den Grundtvigske slægt. Med rette søger han kilden til Grundtvigs ypperste evner hos hans mødreneæt, men merkelig

nok nævner han ikke de særheder, der har knyttet sig til slægten, lige ned til dens sidste ætling, Herman Bang.

I faderens slægt gør han opmærksom paa den sindssyge hr. Isaak, som var en broder til Grundtvigs kraftige farfader, hr. Otto. Det kunde været tilføjet, at ogsaa Grundtvigs fader led av tungsind og anfægtelser indtil sine sidste levedage.

I Grundtvigs eget liv møder vi første gang sindssygen under hans haarde sjælekamp i vinteren 1810—11. Men det er et spørgsmaal, om der ikke spores anlæg til en sygelig depression allerede tidligere. Jeg vil i saa henseende nævne en mærkelig dagbogsoptegnelse fra den del av hans ungdomstid, som ellers er præget af rolig snusfornuft.

Den 25de august 1804 skriver han i dagbogen, som er ført under et kortere sommerophold i hovedstaden:

I dag flyttede jeg fra Pilestræde 110 hid i Hyskenstræde 38 og 39 til min fætter Trøyel. — Jeg genkender mig neppe selv. Jeg er fuld av mismod. Mine sjæls- og legemskræfter synes at være hensvundne som ved berørelsen av en undergørende talisman. Det mørkner, jeg sidder ene. — Ene i tre øde kamre. Saa sad jeg sjælden eller aldrig. — Jeg sidder ved et vindue, det vender mod gaarden. Trindt omkring mig saares mit blik af indgærdende mure. Hvad skal jeg kalde dem? Rædslende tegn paa menneskets hovmod! Eller bevis for, at mennesket søger stedse at hæve sig blot ved fysisk kraft! — Døden staar malet for mit øie. Men ak, ej svæver den i disse øieblikke for mig som en mild befrier fra forgængelighedens baand, nej, som en tilintetgørende knuser. — Mørket forbyder mit øie at se, forvirring min hjerne at tænke, og sting med følgende ubehageligheder min haand at skrive. — — Jeg tændte lys, men ingen av de skrækkende billeder, der før maledes for min indbildningsevne, mit jegs eneste virksomme del, veg. De faar ny styrke. Jeg tænker, — gyselige tanke! — Hvad om menneskets tilvær er som lysets? Jordboers hoved udtænkte, hans haand frembragte lyset for . . . . at utfylde mørkets rædslende tomhed; men det er kun et middel, det lyser og svinder. — —»

Slige mørke tanker og ængstelser har han vel oftere været hjemsøgt av i sin prosaiske ungdom, siden han i dagbogen røber, at han er dygtig bange for spøgelser, som han forgæves søger at mane bort med sin opklarede fornuft. Og heri vil maaske en sagkyndig finde de første spirer til den «manio-depressive psykose», der kom til tydeligt udbrud 1810.

Jeg tænker ogsaa Grundtvigs stærke elskovskvide paa Langeland

kan have nogen sammenhæng dermed. Jeg har idet mindste forudsat en sygelig overspænding som følge deraf i hans sjæleliv 1805—10.

I skildringen og opfattelsen av Grundtvigs erklærede sindssyge i slutningen av aaret 1810 afviger Helweg ikke meget fra det forud givne. Han siger blandt andet, at det er saare vanskeligt at afgøre, «hvor den «normale» aandelige krise holder op, og hvor sindssygdommen begynder».

«Overfor en historisk person og ganske særlig overfor en aandelig fører som Grundtvig maa man naturligvis være yderlig varsom, naar man vil forsøge at utrede, hvilke elementer af sjælelivet der paa et givet tidspunkt har deres rod i sindssygdom, og hvilke der kan forklares og forstaaes ud fra den blotte antagelse af en aandelig krise. Og at trække grænsen skarpt er — en umulighed».

Man maa give Helweg ret i, at sjælekampen i 1810 ikke kan forklares som «en normal religiøs krise uden sygelige elementer». Grundtvig var jo selv klar over, at han dengang gennemgik «en svar sindssygdom». — Til gengæld vilde jeg ønske, at Helweg havde udeladt den lille forsigtige antydning (side 58 øverst) af, at «det manio-depressive sygdomsanfald *kan* have været det primære», det er den egentlige aarsag til Grundtvigs aandelige anfægtelser med tilhørende syndserkendelse. Og det saa meget mere, som denne lille hestefod kun synes rakt frem til behag for aandsfornægtende sindssygelæger, mens forfatteren selv ikke synes at tiltræde denne forklaring.

Jeg kunde ogsaa ønske, at dr. Helweg ikke havde fremstillet det, som om Grundtvigs unge venner og vel særlig Chr. Molbech skulde have havt «en rigtigere opfattelse» af hans tilstand end den tilkaldte læge, Grundtvigs morbroder, dr. F. L. Bang, som erklærede, at den syge ikke led af et legemlig onde, men «laa i indvortes kamp for sin sjæls frelse».

Jeg mener nemlig, at det var en Guds lykke, at Grundtvig ikke faldt i hænderne paa een af de læger, som kun har øie for den legemlige sygdom, og som ventelig vilde have sendt ham til daarekisten eller paa hospitalet, mens den udmærkede læge Frederik Bang tillige var en alvorlig kristen, for hvem sjælelivet var hovedsagen, og som derfor gav det kærlige og kloge raad, at Grundtvig skulde rejse hjem til sine forældre, hvor han ganske rigtig fandt sjælefred og siden ogsaa gode kaar til at komme over de legemlige følger av den svare sygdom.

Det er vistnok rigtigt, naar Helweg mener at kunne spore føl-

gerne af sindssygen i de næste aars forfatterskap — lige til 1815. Men man maa naturligvis ikke glemme at tage Grundtvigs aandelige modsætning til rationalisterne og den store almindelige spænding, som Napoleonskrigene frembragte, med i regningen.

I verdenskrøniken fra 1812 tror jeg, der er en sygelig ensidighed, og i «En mærkelig Spaadom» fra 1814 har jeg altid set et udtryk for usundt sværmeri. Paa den anden side rummer «Saga» fra 1811 og «Roskilde-Riim» fra 1812 den skønneste poesi og den mest rørende, ydmyge ærlighed. Jeg vilde sige, at Grundtvig allerede den gang var hjertefrisk, skønt der endnu løb noget usundt blod i hans aarer.

Desuden er der en vigtig omstændighed, som dr. Helweg, der selv endnu er ung paa forfatterbanen, ikke synes at regne med. Det er den ejendommelige tilstand, enhver virkelig skribent bringes i, saa snart han kommer rigtig i gang med sit værk. Der foregaar en organisk proces i hans indre, som mere og mere tager magten over ham og gør ham til et redskab for den aand, som har «besat» ham. I denne tilstand vil der komme en «uhæmmet flugt» over hans tankeliv, som man maaske kan kalde pathologisk; men som dog langt bedre betegnes ved, at han er i aande. Naar værket er fuldført følger der en mat glæde, og hele tankelivet glider atter ind i det daglige spor.

Naar Grundtvig i denne skabertilstand talte om, at han var aandens redskab, og lignede sin sjæl ved en vindharpe, hvis strenge klang for suset av et aandeligt vejr, saa var han i al fald sandheden nok saa nær, som naar man vilde utlede det hele af en sygelig mani.

Og dertil kommer, at man paa mange punkter gennem breve og personlige optegnelser kan paavise, at hans tankeliv gik normalt og næsten prosaisk i de samme tidsrum, hvor han rasede stærkest, saa snart han kom op paa den vingede hest.

Under Grundtvigs anden sindssygdom, der kom til udbrud i begyndelsen af 1844 mener dr. Helweg at kunne spore forvarsler i den maniske tankeflugt, der præger «Brage-Snak» fra slutningen av 1843.

Der kan vist være noget sandt i dette. Men det er uheldigt, at han søger at godtgjøre sin paastand ved et langt citat af Grundtvigs tale om dvergene. Jeg tror gerne, at almindelige læsere vil finde denne tale lige saa springende og forvirret, som Helweg har gjort. Men jeg kan bevidne, at naar man er godt inde i Grundtvigs tankegang og sprogbrug, er der aldeles intet forvirret, men

tværtimod meget glimrende vittigt og sikkert rammende i hele den livlige «snak».

Derimod kan jeg nok indrømme, at den idelige spas med «damerne» forefalder trættende og unaturlig, skønt den tildels har sin forklaring i det virkeligt ny og usædvanlige ved at have kvinder som tilhørere ved offentlige forelæsninger.

Grundtvigs sidste sindssygeanfald i 1867 er meget omhyggelig fremstillet i alle enkeltheder. Man ømmer sig næsten ved at se alt dette lagt offentlig frem og kan vel frygte for, at det vil gøre ondt hos mange gode venner, som ikke før har set den sag saa «videnskabelig» behandlet. Men sandhed bør jo ikke være nogen mand for broget. Og sundt er det vel i grunden at faa den store mands skrøbeligheder lagt tydelig for dagen.

Desbedre skønner man da paa, hvad det var for en kraftig aand, som brugte ham til sit redskap. Selv i hans forvirrede tilstand, da han mistede herredømmet over sig selv, kom der forresten mange aandfulde tanker frem i hans tale, og de kødelige drifter, som yttrede sig, var i virkeligheden saa beherskede av højere ideer, at ogsaa de aflægger et godt vidnesbyrd om aandens sejer over kødet hos denne kraftnatur.

*

Dr. Helweg mener, at Grundtvigs «manio-depressive psykose» ikke var begrænset til de enkelte historisk kendte utbrud af sindssyge, men dannede en blivende del av hans sjæls ejendommelige natur, at han med andre ord altid var noget unormal. og at dette især viste sig i «mani», det vil sige i en noget overspændt stemning, som gav sig udtryk i stærk trang til at tale og i en dristig, uhæmmet tankeflugt. Man kunde vel til nærmere oplysning sige, at det var, som om han levede i en let aandelig rus hele sit liv igennem.

Naar man kender Grundtvigs papirer, hans breve osv., kan man vanskeligt indrømme rigtigheden derav. I den side av hans liv, som ikke blev kendt for offentligheden, møder vi nemlig en svært fornuftig, rolig og betænksom mand, der tager livets krav nøje i agt, og opfører sig meget borgerligt, om end ikke spidsborgerligt. Og dette billede af hans daglige liv maa jo altid fastholdes ved siden af det, hans inspirerede skrifter giver os.

Men selv om det maa indrømmes, at der i hans natur var noget usædvanligt, som kan kaldes unormalt fra et lægekyndigt syns-

punkt, vil dette ingenlunde forringe hans livsværk. Helweg er endog tilbøielig til at regne det for et plus i hans livsværdi.

Naar han videre siger, «at hele grundtvigianismen viser en ejendommelig farve, der kan føres tilbake til ophavsmandens maniske anlæg», saa vil jeg heller ikke modsige ham deri. Men jeg holder mere af at se sagen fra den aandelige side, hvor man erfarer, at stakkels mennesker, der er en smule tummelumske, naar de skal handle paa egen regning, bliver gode og glade, saa snart de fyldes med kraften fra det høje, ligesom apostlene paa pinsedagen blev saa glade i aanden, at visse folk troede, de havde drukket for meget.

Efter at have befriet mit sind med denne erklæring, kan jeg slutte som jeg begyndte med en oprigtig anerkendelse af alt det nyttige, vi kan lære av overlæge Hjalmar Helwegs smukt skrevne, strengt videnskabelige og dog ægte menneskelige bog om Grundtvigs sindssygdom.

Holger Begtrup.

KIRKEN NU

Was helfen die gelehrtesten Beweise für den unsterblichen Teil im Menschen, wenn man im politischen Handeln nur an das Tier im Menschen glaubt? . . . .

Fr. W. Foerster.

Når vi i aften har indbudt til denne sammenkomst og når jeg her tager ordet, da er det ikke i første række fordi vi har ment at kunne belære Dem, men snarere for at kalde til hjælp sådanne, om hvem vi kunde tænke, at de havde ævne og sind til sammen med os at overveje det spørgsmal, der har hvilet og hviler som en trykkende byrde pa vore sjæle: *Hvilken holdning må der kræves af os som kristne overfor de overvældende begivenheder vi oplever? Sømmer det sig for os kun at stå som mere eller mindre interesserede, undrende eller ængstede tilskuere?* Eller i modsat fald: *Hvor og hvorledes må vi søge at gøre vor indflydelse gældende?*

Det vil være Dem bekendt, at der fra kirkelig side — just i følelsen av brodden i sadanne spørgsmal — har været pątænkt at lade afholde en «økumenisk konference», et mellemkirkeligt møde, som særlig i de neutrale lande, ikke mindst her i Skandinavien, har haft varme talsmænd, og som iøvrigt ogsa har været imødeset med forventning av ledende kirkelige kredse så vel i England som i Tyskland. Det blev nylig omtalt i professor Deissmanns Wochenbriefe, som et møde, der trods alle de sår krigen har slået, skulde vise, «at Kristi kors er en samlende magt, der slar bro over alle jordiske modsætninger». Og det er sandt, noget sådant skulde en sådan sammenkomst virke til. Men det turde være indlysende, at inden vi kommer så vidt, ma vi standse; der er én ting, der kræves først, ét der — med klar bevidsthed om hvad deri ligger — uden alle forbehold ma siges, nemlig dette, at en sadan samlende magt har Kristi kors, således som det har været opfattet og tilegnet av os, ikke hidtil været; og i så henseende er der ikke

---

Den danske avdeling av «Kirkeligt verdensforbund til fremme av international forståelse» havde nylig indbudt en kreds til forhandling om kirkens stilling til krig og fred i øieblikket. Vi bringer her pastor Hans *Kochs* indledningsforedrag på dette møte. Red.

nogen kendelig forskel mellem dem, der har en »objektiv» forsoningslære og dem der har en »subjektiv», ikke mellem liberale og ortodokse, så lidt som mellem Protestanter og Katoliker.

Den nøgne sandhed er den, at kirken har svigtet sit kald. Som en engelsk frikirkepræst *W. E. Orchard* siger: «Der er ikke det mindste, som tyder på at kirken har sin selvstændige betragtning, sin egen politik, et særligt budskab. Den formår kun at stemme i med et højtidsfuldt amen til politikernes beslutninger. Aldrig er det blevet så tydeligt, hvor vidt kirkens verdsliggjørelse er skredet frem». (*The Out-look for Religion*, p. 101). Dette er vel nærmest sagt med henblik på den engelske kirke (statskirke, så vel som frikirkerne), men end ikke en Tysker vil vel derav tage anledning til at mene, at det i England stod værre til end i andre lande[1].

Derimod kan der vel være anledning til nærmere at præcisere, hvad der skal forstås ved denne tale om kirkens svigten. Der tales undertiden som om det forargelige lå i, at kirken ikke har kunnet hindre krigen. Denne anklage kan man, om man vil, rette mod vor verdslige kultur, mod den hele vesterlandske civilisation, der viser sig ikke at være nået nær så langt frem, som mange iblandt os syntes at mene. Men kirken har aldrig identificeret sig med denne kultur, har ikke haft ret til det og har ikke ønsket det. Derfor er den heller ikke i absolut forstand medansvarlig for en krig, som denne kultur siger god for. Det er i og for sig beklageligt og bittert nok, at kirken har manglet åndelig myndighet til at standse den udviklingsglade slægt på det dødsridt, som den øjensynligt nok — skønt mange av os ikke ævnet at se det — havde givet sig over til. Men den egentlige, den fældende anklage, der vil møde kirken, når den én dag stilles for domstolen, vil ikke komme til at lyde på dette, at kirken var for svag til at bibringe verden sine idealer, men på dette, *at den selv har sveget dem*. Det blev sagt om socialdemokraterne, at de manglede mod til at sætte livet ind for deres egne ideer, men de gik villigt i døden for de andres. Men det var dog stedse kendeligt, at der indenfor Europas socialdemokrati var en stadig og stærk om end hjælpeløs stræben efter at vende tilbage til Internationales veje. Der vil neppe hos de ledende kirkemænd indenfor de store krigsførende nationer kunne påvises en lignende stræben, og hvad følgen blev ved vi alle: Op-

[1] Sml. iøvrigt L. v. Wieses sørgeligt rammende ord: «Gegenwärtig machen alle Kirchen in Europa den Eindruck von reinen Staatsanstalten, die mit ihren geistlichen Mitteln die Aufgabe haben, politisch-kriegerische Zwecke zu fördern». Citeret af Fr. W. Foerster: Weltpolitik und Weltgewissen, p. 64. Anm.

løsning av kristenheden i en række sekter, hver med sin Gud, hvis væsentlige, for ikke at sige eneste opgave det var at hjælpe til at slå modstanderen ned. Det vil forstås at denne «moderne» sektdannelse virkede dobbelt forargelig, hvor man kirkeligt set (dogmatisk etc.) var væsentlig enige, hvorved det så at sige rabtes ud over alle tage: Vi er væsentlig set kun verdsligt politiske agenturer.

Vi kunde tænkt os tre måder, hvorpå kirkesamfundene kunde have mødt krigen.

1. Kvækernes standpunkt: vi nægter at bære våben; vi tror ikke at man skal gøre ondt, for at det gode kan komme ut derav.

2. Man kunde hævdet at man under ingen omstændighet vil «have sag» ɔ: føre krig mod kristne brødre[1], men at man vil mene, hvor der der er trætte mellem kristne, at der da måtte kunne findes «en viis mand, som kan stille trætten» (1 Kor. 6, 1—6). Dette standpunkt vilde praktisk føre til kvækernes.

3. Man kunde endelig mene, at kristne — i troen på deres sags retfærdighed og i forvisningen om, at denne kun kan hævde sig ved våbenmagt — kan gå med til krigen. Men da matte det være som de, der bestandig bevaret Kristi kjærlighet til de fiender de skjød på, og end mere, som de der i den strid på det åndelige område, der gik jævnsides med våbenkampen, stedse betonet den væsentlige forbindelse mellem alle kristne, og ikke unddrog sig det had, som en sådan holdning nødvendig vilde nedkalde over dem; ligesom de også bestandig måtte gøre sig til talsmand for mådehold med hensyn til de metoder og midler, der bør anvendes i krigen. (En sådan holdning vil i den nærværende verden sjældent utrette noget ud over det, at den vil vække alle «fornuftige» patrioters bitre harme og overlegne foragt; dette betyder dog ikke at deres møje skal blive uden frugt).

Et hæderligt forsøg i så henseende er gjort af den engelske prest *W. Temple* og den kreds, som sammen med ham utgav en række velskrevne piecer (*«Papers for the War Time»*) og som skriver det

[1] Mærkeligt er det, at man kan møde kristne, der endog i dette faktum finder bevis for krigens tilladelighed. Beviset lyder således: «Denne krig er himlen være lovet, ikke religiøst men etisk bestemt. Havde vore fiender f. eks. alene været Tyrkerne, havde det været anderledes. Men nu står kristne mod kristne; der er Muhamedanere på begge sider. Striden drejer sig om reat moralske spørgsmål, og i disse (modsat de religiøse) sager er fysisk vold ej blot tilladelig, men gavnlig, når forhandling ikke fører til målet (se Constance L. Maynard: Love and the Law. Hibbert Journal. 1917).

af ham redigerede ugeblad *The Challenge*. Ogsa det af professor Rade redigerede »*Die christliche Welt*» har stræbt hæderligt. Endelig kunde der være grund til at nævne tidsskriftet »*Neue Wege*», hvor *Ragaz*, som væsentlig stod på Ententens side, ofte pa en smuk og ejendommelig måde forstod at gøre virkeligt kristelige synspunkter gældende; men naturligvis var såvel den ene som den anden famlende og ofte selvmodsigende. Den som talte klart og som derfor blev hørt og forstået, var hin tyske kristen, der i sine medkristne kammeraters navn åbent erklærede: *Vi soldater i løbegravene vi kræver og tager et kristeligt moratorium*; «for os lyder devisen: Nu har djævelen ordet; hvad kan da vi kristne sige eller gjøre?» Det ondes kulminationspunkt er stormangrebet; »hvad forberedelsen av disse angreb koster av moralsk selvovervindelse, bvorledes de tvinger os til stykke for stykke at aflægge vor menneskelighed, og at give avkald pa alt, hvad der særtegner os som kristne, kan ikke udtales og kan simpelthen ikke fattes av dem, der ikke har oplevet det». «Man siger: I tager for tungt pa det, eders kristendom skal være jævn, hensynslos, patriotisk! — men hvor vi følger dette krav svinder det som er kernen i vor kristendom!»

Disse ord lød som et nødskrig; men i modsætning til mange andre var det velgørende klart og uforbeholdent. Og jo mere man betænker krigens gang, desto tydeligere synes det mig at være, at det kristelige moratorium har været det, som man har taget sin tilflugt til. Dette gælder ikke blot mændene i skyttegravene, men også i videste utstrækning de kristelige teoretikere; men det pinligste ved det hele er, at disse i motsætning til hin løbegravssoldat ikke synes at ane, at også de i virkeligheten kun eksisterer kristeligt i kraft av moratoriet. Og dog var det så øjensynligt kun et sådant, der muliggjorde den holdning, som et fremragende medlem av de tyske Hernhutters menighed — hvem jeg i 1915 talte indgående med — indtog overfor de mest ekstravagante træk i tysk politik og krigsførelse. Selv gjorde han indtryk av at være en ædelsindet kristen, en inderlig from mand, intelligent udover det almindelige; uden at vide det var han tyet til moratoriet.

Jeg skal ikke her gå i enkeltheder; mindst av alt fremdrage eksempler fra tysk side — vi ved alle hvor grovt der ofte er gået frem med hensyn til kristendommens tilpasning på krigen; men der er dog måske grund til at minde om, at der øgsa fra ansvarlig engelsk side er skeet ubehagelige sammenblandinger. Når biskoppen av London vil at kirken skal hjælpe folket til forstaelse av, at det

fører »en hellig krig« og når han forkynder, at Kristus døde på korset »for frihed, ære og ridderlighed«[1] så kan sligt kun forklares ved at også biskop *Ingram* omend ubevidst og på sin egen måde, har taget sig et moratorium, har tilladt sig en av krigen krævet forfuskelse af de ellers meget klare kristelige begreber; de taler som erkebiskoppen af York — vel nok vore dages mest fremstaende engelske geistlige — har holdt, såvel i England som på sin rejse til Amerika, viser ganske i samme retning. Og dette om jeg så må sige åndelige og ubevidste »Moratorium« d. v. s. dette forsøg på i krigens tid at fjerne det specifik kristelige er meget farligere end det, som vi mødte hos hin skyttegravssoldat. Hos ham lå alt i den klare dag; selv var han ikke i tvivl: han havde søgt udsættelse med hensyn til betalingen af sine kristelige forpligtelser, og han følte det smerteligt. Men disse biskoper og andre åndelige førere synes aldeles ikke at lide nogen art smerte; de er så optagne af at begejstre tropperne for krigen, at de aldeles ikke har plads for sådanne overvejelser som dem hin mand fra løbegravene bringer til torvs, når han siger: »*alle* de, hvem jeg har spurgt derom, har svaret: ved sligt bliver man slettere, de moralske kræfter går rivende nedad[2]; vi er mennesker, der i samfundets interesse forpligtes til at gøre det, der for den enkelte er det onde; derfor må man forstå, at vi er i en undtagelsestilstand. Det er ikke nok, at vi bestandig støder på det onde i dets rent primitive former; *nej det er vor pligt at gøre det onde*. Og ifølge loven for sjælelig sammenhæng fører den onde handling det onde sindelag med sig«. Al den slags synes biskop Ingram ikke at kende noget til; for ham ser det hele ud til at forløbe på bedste måde. Der er ikke tale om noget kristeligt moratorium. Men det er ikke vanskeligt at se, at når det går så let, da er det simpelthen fordi han vel sagtens sig selv ubevidst, på egen hånd har fritaget sig selv og sine medpatrioter for meget væsentlige kristelige forpligtelser.

Det er en ikke ualmindelig mening, at den katolske kirke i så henseende har klaret sig bedre end den protestantiske. Dette dog neppe rigtigt. På ét punkt synes katolikerne i det mindste at have været de videst gående, nemlig med hensyn til at kanonisere dem, som er faldne i kampen for fædrelandet, og ikke sjelden ligestilles

[1] Vald. Ammundsen: Krig og krigførende kristne. Gad. 1916.

[2] Den lysere tone, som vi glæder os over, f. eks. i Casalis's breve, hører begyndelsesstadiet til; sml. for Tyskland Berggrav-Jensen: Krigerliv og Religiøsitet.

de med martyrerne[1]; den der interesserer sig nærmere for denne side av sagen — katolikernes holdning overfor krigen — skal jeg her henvise til *Fr. W. Foersters* i flere henseende meget værdifulde bog «*Weltpolitik und Weltgewissen*» hvor man får en ny bekræftelse på det, som de sidste års oplevelser atter og atter har vist os, at enighed i dogmatiken ofte forbindes med komplet modsatte standpunkter i opfattelsen av krigen, og omvendt overvinder fædrelandskjærligheden de stærkeste åndelige modsætninger; her er ikke jøde eller kristen, ikke konservativ eller liberal, ikke protestant eller katolik, men alle er ét i kærligheden til fædrelandet (en patriotisk konvertering af Gal. 3. 28). Og hvad særlig den franske katolicisme angår, da er der jo ingen tvivl om, at den allerede før krigen havde vundet terrain og under krigen har erhvervet sig en popularitet, som den længe har måttet undvære. Men historien vil en gang fælde den dom, at denne vinding nåedes — og det er vemodig bittert at tænke på — kun ved at man unddrog sig sine kristelige forpligtelser; man krævede moratoriet. Ganske naturligt — ti fienden stod langt fra London, men nærved Paris — har den katolske kirke i Frankrike i ringere grad end den engelske kirke formået at løfte kristendommens internationale forpligtelser, og i så henseende synes det kun at have betydet lidet, at den romersk-katolske kirke dog ved sin organisation og udstrækning maatte have særlige betingelser i så henseende, også føle særligt krav hvilende på sig[2].

Men nu er jo alt dette forbi; krigen er sluttet, og har vi end ikke fred, saa er der dog sluttet vabenstilstand. Og de som råder, de kloge, de stærke, de heldige i kampen, de er nu ved at reparere en verden, der i ængstende grad bærer mærkerne af de sidste års forvildelser. Og så kommer freden — for det gør den vel? Vi har da alle håbet på den; mange iblandt os har endnu ikke opgivet håbet. Men spørgsmålet bliver da: Hvor skal den

[1] Se f. eks. *M. Barrès: Les diverses familles spirituelles de la France.* Den ene præst siger om, dem der er gået i døden for Frankrig: «*Leur mort leur a valu la sainteté suprême. C'est un dossier de canonisation que le recueil de leur lettres*»; en anden: «*Et dites — vous bien que les morts au champ d'honneur vont tout droit au ciel!*»

[2] Om den tyske katolicismes holdning under krigen siges der adskilligt træffende i: Charles E. Osborne: Religion in Europe in the World Crisis» (p. 160 ff.); kfr. iøvrigt Fr. Foerster, auf Skr. p. 63 ff.

komme fra? Jeg skal i så henseende minde om en episode, der forefaldt herhjemme i krigens tid En kendt fremragende kritiker havde udtalt sig som udpræget fredsven og havde talt strenge ord til dem, der ikke delte hans opfattelse. I sin meget værdifulde bog «*Krig og ånd*» kom *Helge Rode* ind på denne sag og udtalte bl. a. sine tvivl om, hvorvidt den pågældende kritiker var den rette talsmand for freden. Thi «sandheden om ham er vel den, at der er én ting denne glimrende udrustede personlighed ganske og aldeles mangler, og det er fred! der er ikke et fredeligt atom i hele hans organisme!» Dette er et synspunkt, som jeg vil bede om, at man betænker på den dag, hvor man vil overveje, hvor hjælpen kan komme fra. Og jeg har en særlig hensigt med denne min opfordring. Jeg ønsker dermed at berede vejen for det, som jeg nu vil sige. I en vis forstand er det vel ganske selvfølgeligt; men for danske kristne som vi nu engang er, og særlig for danske teologer vil det dog utvivlsomt komme som noget ængstende, overfor hvilket man i hvert fald må tage sine forbehold, når jeg her vil hævde, at freden kan ikke komme fra den, som ikke har den; men det vil atter sige, at den kan ikke komme fra mennesker, men kun fra Gud, og den vil ikke blive etableret ved en våbensejr, men kun ved at Vor Herre Jesus Kristus får magt i sjælene.

Hvad her er sagt skal ikke være noget mistillidsvotum til *Wilson* og hans bestræbelser for at oprette «*folkenes forbund*». Meget mere må jeg sige at jeg har den største tillid til Wilson, til alvoret og oprigtigheden i hans stræben, ligesom også til at den viser i den rigtige retning. Hvilket da atter vil sige, at jeg tror, at Wilson som en oprigtig kristen har lyttet til Guds røst og nu forsøger at gøre sig til tolk for, hvad han har hørt. Mine tvivl gælder ikke *Wilson*, men det pengekære amerikanske bourgeousi; det republikanske parti, der repræsenterer den mest rovbegærlige og bedst udrustede kapitalisme i verden, star rede til at værge sig imod, at den overvældende chance, som er den stærkeres ret og som øieblikket begunstiger, ikke skulde blive udnyttet til det yderste. Her er i virkeligheden kun ét at haabe på, og det er Gud, Herren vor Gud, Vor Herres Jesu Kristi og vor Fader, ham der griber ind i folkenes skæbne og vender hjerterne som vandbække. Hvis ikke den kristne menighed i Amerika, De forenede staters kristne demokrati rejser sig til værn for en fredsordning, som ikke skal være en camoufleret udbytning af de svage, da vil der visselig ingen fred komme. Selv herhjemme møder vi atter og atter — snart hos en digter, snart hos en journalist, snart hos en desillu-

sioneret iagttager — den tanke, der hidtil så vist har ligget vor intelligens fjærn, at kristendommen, ja at den kristne kirke endnu kunde have en indsats at gøre; man har ligesom fået en fornemmelse av, at verden under sin meget hastigt fremskridende «udvikling» havde glemt noget, som — underligt nok — ikke vel synes at kunne undværes; og just denne forglemmelse formenes at have bidraget til, at den fremskredne verden nåede til den tilstand, der afslørede sig i krigen. Gang efter gang er der bleven spurgt: Hvor er den kristne kirke? Og man har indtryk af, at det ikke var på skrømt, men fordi man virkelig var i trang og så sig om efter én, som kunde hjælpe.

Man begynder vel også at blive klar over, at der må realiteter til, om nogen forandring til det bedre skal følge. Sentimentalismen, som der har været så meget af i vore mere eller mindre akademiske «Fredsbevægelser», gør det så vist ikke. På noget anden måde forholder det sig med socialdemokratiet. Her var der en umiskendelig realisme i viljen til at bygge bro udover de nationale grænser; og for så vidt er der ingen tvivl om, at socialdemokratiet mere end noget andet politisk parti har fortjeneste af at have styrket tanken om et andet og bedre forhold imellem nationerne end det, som fandt sit udtryk i rustning til tænderne. Når socialdemokratiet desuagtet ikke kunde holde sammen under krigen, når det overalt allierede sig med de nationalistiske partier og kun svagt og famlende søgte at bevare de internationale synspunkter og forbindelser, da viser dette hen til noget væsentligt og afgørende i hele socialdemokratiets åndelige struktur. Det er nemlig i sin nutidige udformning ikke blot anlagt for det praktiske, men tillige efter sit væsen utilitaristisk. Derfor er det vel således, at socialdemokratiet af hele sit hjærte kæmper for Internationalismen, og i denne kamp vil det med glæde benytte sig af fredsbevægelsen; men socialdemokratiet har aldrig (og i så henseende er det i nøje overensstemmelse med Karl Marx) været principielt fredsvenligt. Når det gjaldt de indre (ɔ: de nærværende) fjender, har man aldrig været pacifistisk. Derfor var det i virkeligheden ikke mærkeligt, men ganske naturligt, at i det øjeblik hvor de ydre fjender foretog et angreb, som kunde blive ødelæggende for den tyske arbeiderstands sociale magtstilling, så brød denne båndene, der hidtil havde forbundet dem med kammeraterne hinsides grænsen; det samme skete om end med noget forskjellig begrundelse i de andre lande.

Medens det da kun er tilsyneladende at socialdemokraterne ved at gaa ind i deres lands hær til forsvar mod de ydre fiender

har brudt med deres principer, så er der ingen tvivl om, at når de kristne gjorde det samme og i det hele og store gjorde det ganske på samme måde som de verdsligt-fædrelandssindede, så har de sveget de kristelige grundprincipper, og hvis den dag var kommen, hvor de kristne havde forsøgt at gøre brug af disse, da vilde dette fra grunden af have ændret den situation, som forelå ved krigens udbrud. Jeg skal ikke her komme ind på spørgsmålet om, hvor vidt det overhovedet er kristeligt at bære våben.[1] Men havde den kristne kirke i Tyskland, Frankrig og England blot kastet sig ind i kampen for fredsommelighed, for billighed i tænkemåde, når det gjaldt andre nationer, da vilde situationen i 1914 have været en helt anden.

Som det nu var, havde den franske katolicisme ligefrem lavet renaissance ved at assimilere sig med revanchen, og protestantismen i Tyskland, den liberale som den ortodokse, havde — undertiden efter nogle afmægtige forsøg på at bruge korrektiver — funden sig vel ved Kaiserreligionen og hvad dermed fulgte.[2] Men — og man kan om man vil finde en sparsom trøst deri — det er nu engang således indenfor vor kristne civilisation, at kirken kan ikke træde ud af funktion på et betydningsfuldt område, uden at det vil føles; og er kirkens svigten total, vil sammenbruddet være nær. Det er kommen over Tyskland, der unægtelig var fremmest i udviklingen på dette punkt; men spørgsmålet er nu dette, om «fredsslutningen» skal bringe fred eller om det kun skal betyde en sceneforandring, således at de preussiske spil fremtidig opføres på ententens teater.

Der er nok, der kan tyde i den retning. Fredsforhandlingerne skal ikke just stemme til optimisme. Friheden på havet vil man ikke høre om; man vil fratage Tyskerne deres kolonier (ingen sige, at det var på grund af deres grusomhed derude; en sådan argumentation vilde være som en kruttønde; ikke èn magt vilde på det grundlag kunne beholde sine kolonier — undtagen måske Danmark). Man forbyder undervandsbådkrigen, men tænker ikke på at forbyde luftkrigen; man befrier Polen og holder Irland i tvang osv. osv.

Hvis alt skal blive ved at gå på den façon, bliver der ikke

[1] Se herom H. Koch: Kristendommen og krigen, 1915 (Krlg. fredsforb.s småskr.); jeg skal med hensyn til Kvækernes Position endnu kun henvise til den under krigen udgivne «Christ and peace». Edited by Joan M. Fry (Headley Brothers).

[2] Noget af det værste, der er præsteret, er den *politiske* oversigt som ugentlig gaves i *Ewangelisch Lutherische Kirchenzeitung,* besynderligt at sige altid under overskriften: *Kirchliche Wochenschau.*

noget, der har menneskeværd tilbage af alle Wilsons bestræbelser. Jeg har ovenfor omtalt, at de synes mig at bære ægthedens umiskendelige præg. Og jeg mener, at den kristne kirke skulde kunne kende sine egne ideer i hans. Men så bør kristenheden på denne og hin side af Atlanterhavet rejse sig og lægge sin indflydelse i vægtskaalen. Og det gælder også os her i den danske kirke. Ganske vist vil vi ikke kunne undgå at afsløre vor ringe betydning, muligt vil vi endog i manges øjne — og ikke helt uforklarligt — komme til at stå i et latterligt skær. Men det får ikke hjælpe. Det må i tider som disse for alle kristne, der i så henseende har ævne, og særlig for alle dem i ledende stillinger, kendes som en pligt at overveje disse ting. *Vi må spørge os selv, om kirken med hensyn til internationalitetsproblemet har en indsats at gøre, og hvor og hvorledes den afsondrer sig fra den rent verdslige (utilitaristiske) potitik.*

Lad os prøve så vidt vi formår at bringe vor kristelige tænkning til at virke ind på disse forhold.

Lad os dernæst slutte os sammen med sådanne, der i så henseende tænker som vi; det var jo muligt at vi kunde hjælpe hinanden et stykke fremad vejen. Rundt omkring i Europas og Amerikas kirker er der mænd og kvinder, der har taget denne byrde på sig og ikke er betænkt på at opgive førsøget, fordi det mislykkes den første gang. Sådanne mænd er *Ragaz* i Schweiz, *Sigmund Schultze* i Berlin, *Förster* i Bayern, *Temple* i England. Lad os søge råd hos dem, lad os mødes med dem, så snart muligheden er der, på den kristelige konference som *ærkebiskop Söderblom* har arbejdet for, og som en dag må komme og blive et skridt fremad mod genforeningen.

Lad os endelig i denne sag huske, at bønnens forjættelse er i særlig grad en menighedsforjættelse. Jeg ved meget vel, hvor vanskeligt det kan blive at bede og særlig at blive ved at bede i en sådan sag. Men jeg har dog ikke kunnet gå dette punkt forbi i tavshed. Lad os prøve på hver for sig hvor langt vi kan nå — i lønkamret og i menighedens forsamling.

Lad os endvidere forstå, hvad de sidste begivenheder i særlig grad har været skikket til at gøre os indlysende, at kampen mod krigen ikke blot vil komme til at dreje sig om internationale forhold. Krigen indenfor folkene mellem klasserne og masserne er så vist ikke mindre truende og ikke mindre antikristelig, end den mellem nationerne. «Kapitalismen» er i virkeligheden grundfjenden; den er efter sit væsen rovgrisk og vil altid vide at finde de

våben, der tjener deres grundidé, som er denne: «Jeg tager så meget, som det blot er muligt!» Dette er yderst menneskeligt. I sine udprægede former bliver det djævelsk. Der er ingen tvivl om, at krigen har trukket menneskeheden nedad, har gjort menneskene mere krigerske, mere raa og mere hensynsløse. Det skal nok kendes, efterhånden som tropperne vender hjem. Samtidig har krigens økonomi i en forfærdende grad fremmet den storkapitalistiske udvikling, og man må kende kapitalens mænd ilde, om man tror, at de agter at undlade at udnytte chancen til det yderste (samtidig med at de ved given lejlighed vil forklare os hvor meget de gavner samfundet og hvor ringe deres store og gode gerninger i virkeligheden bliver belønnede).

Her må den kristne kirke sætte ind, hvis den ikke skal synke ned til at blive en kultusreligion, der når blot ofrene bringes lader tingene gå som de vil. Vi må blive os bevidste i vor særlige karakter som kristne; vi må engang igen vinde det had, som fra alle sider vil komme over den, der vil gå imod partierne. Vi må rejse de kristne til handling, vi må åndeligt og materielt støtte enhver bestræbelse, der er kristelig, d. v. s., som i kraft av kristelige principper drager til felts mod den militarisme, vi kender fra Preussen, og som nu mulig skal overgå til Ententen; og imod den storkapitalisme, der ved sin rovbegærlighed og skamløse brutalitet er den egentlige grund til den moderne tids krig.

Det var jo dog tænkeligt, at de kristne endnu havde en gerning at gøre, et vidnesbyrd at aflægge i en verden, som nok kunde bære præget af, at den trænger til det. Det er sandt, ude i verden vil ikke mange i så henseende møde med store forventninger. Det smerteligste er, at de kristne selv næppe heller har dem. Jeg skal hertil kun sige, at det er ilde når man er arving til stort gods, om man da vil skyde fra sig forpligtelserne der følger med. Vi kristne har i sandhed arved stort. Vi kan dog næppe mene at unddrage os. I hvert fald skal jeg her minde om et af de ord, som blev talt med den myndighed, ingen af os vil unddrage sig, som lyder til os og lyder således:

I er jordens salt: men når saltet mister sin kraft, hvormed skal det da saltes. Det duer ikke til andet end at kastes ud og nedtrædes af mennesker. I er verdens lys: en by, som ligger på et bjerg, kan ikke skjules. Man tænder heller ikke et lys og sætter det under en skjæppe, men på en lysestage: så skinner det for alle i landet. Lad således eders lys skinne for menneskene for at de kan se eders gode gerninger og ære eders fader som er i himmelen! HANS KOCH.

JESU LIVSSYN OG LIVSLOVENE

Preken på universitetet den 16de februar 1919.

Av overlærer, cand. real. O. F. Olden.

Jeg vil nytte leiligheten til ut fra denne tekst om de betrodde pengesummer a tale almindeligere om Jesu syn på naturen, menneskelivet og sammenhengen mellem dette og hans egentlige livssyn.

Når vi leser beretninger om hans liv og forkynnelse som de 4 evangelier inneholder, blir vi slatt av den mengde billeder han henter fra naturen og dagliglivet og som han bruker for å illustrere sitt syn på den innerste sammenheng i tilværelsen og for å spore menneskene til et opofrende, tjenende liv.

Det er som om vi tar for oss en rekke albums med billeder fra de forskjelligste områder, ja de er så levende at vi heller måtte sammenligne de billeder han opruller for oss med kinematografiske optagelser; det er ikke stillestående figurer vi møter, men levende skikkelser i arbeide eller fest.

Vi far se billeder fra den *uorganiske* verden. En rød aftenhimmel som varsler godvær, en rød morgenhimmel som varsler uvær -- når solen star rød op i øst er det fordi himmelen der øster, over ørkenlandet, er støvfyllt. Vi hører *vinden* suse uten at vi vet hvor den kommer fra eller hvor den gar hen. Vi blendes av *lynet* som flammer over himlen i ett nu, så alle ting langs veien plutselig trer frem med skarpe konturer og skinnende flater.

Men albumet fra den *organiske* natur er meget mer omfangsrikt. Her er *vintreet* med grener som bugner av frukt, men også med tørre grener, tørre fordi saftstrømmen fra stammen er ophørt. Vi følger *sennepstreet* fra dets frø legges i jorden til det blir et stort tre, der himlens fugler søker ly. Vi beundrer *linjenes* farveprakt, og gleder oss over *løvsprettet* om våren, da de første bladene varsler den kommende sommer. Vi ser resultatet av det hemmelighetsfulle som foregar i mikroorganismenes verden, nar *surdeigen* syrer hele deigen. Over våre hoder flyr *fuglene*, luften fylles av deres glade kvidder; borte ved de små menneskeboliger ser vi kaklende *høner* som skjermer kyllingene sine; ved bordet ser vi *hundene* ete smu-

lene fra menneskenes måltider, langt ute i ødemarken har *revene* laget sin hvileplass i huler.

Fyldigst er dog albumet fra *menneskelivet.* Det har mange avdelinger.

Den ene er fra *vindyrkernes* liv. Der går gartneren og steller med trær med en kjærlighet som var hver plante hans eget barn. Selv et tre som eieren — som ser på haven med forretningsmannens sans for utbytte — vil la hugge om, ber han for og gjør sig dobbelt umak for å redde, når selve dets eksistens står på spil. Grener blir skåret av for at treet skal bære mer frukt, tørre grener blir ikke liggende henslengt, men samlet sammen og brent; der er vinpersen, der er arbeidsstokken, noen som hører familien til, andre som er leiet på torvet for dagløn.

En annen del av dette album har billeder fra *landmannslivet.* Bonden går og sår; kornet faller i den svarte mulden, det «brydder», ujevnt fordi grunnen er forskjellig, straet strekker sig opover, setter aks og modent korn, alt uten at den som sådde gjør noe for det. I selve kornet ligger den hemmelighetsfulle kraft som lar dette skje. Men også ugress vokser op og lar sig ikke skille ut før modningsprosessen er endt. Og den kjølige høstdag glir vårt øie utover de gulhvite akrer som likesom venter på høstfolkenes sigd. Inn i låven samles den kjærkomne mat og bonden gleder sig over sin store høst som sprenger hans bygninger.

En del av billedsamlingen er fra *gjæterlivet.* Vi ser sauflokken på heien — vi kunde gjerne si at vi hører bjelleklangen — ser ulven komme settende for å røve og gjæteren verge sin flok med livet som innsats. Når solen daler på himlen samles flokken — et lam mangler og gjæteren går ut og leter efter det og med glede bærer han det hjem. Inn i kveen samles de og ledet lukkes, sauene hviler trygt, der de ligger og tygger drøv, til gjæterens stemme kaller dem ut til beitemarkene.

Vi ser *byggmesteren* reise hus fra grunnen av (at vi bare har et par antydninger til håndverkslivet skulde næsten tyde på at han ikke har ernæret sig som tømmermann gjennem noen lengere tid). Vi ser *fiskerne* ved sjøen trekke noten tillands og sortere fisken.

Vi følger ham på *landeveien.* Rett som det er møter vi folk som lider av øiensykdommer, slik vi finner det den dag idag i Kina, i Indien, på Madagaskar, sykdommer ofte fremkalt av foreldrenes synder slik at disiplene spør ham hvem det er som er skyld i sykdommen. De leies av en som ser, skjønt ofte har heller ikke denne «veileder» gangsyn, og så faller de begge i grøften. Vi kommer

til byporten og ser folk trenge sig inn for å være først på markedsplassen, der de skal selge sine produkter, endog slikt småtteri som spurver. Vi ser den tungtlæsste kamel som ikke kan komme gjennem den trange fotgjengerport.

Utrygt er livet på den tid. Ved veikanten ligger en som er plyndret av røvere; folk kunde trenge å holde vakt over sitt innbo hver natt.

Men ikke bare arbeidslivet er avbildet. Også det organiserte *storstilete bedriftsliv* og *festlivet* har sine trekk tegnet for oss.

Det er *fyrster* og stor-menn med en hel stab av underordnede, arbeidere og avdelingschefer med regnskapsvesen og revisjon. Der er storbonden som setter sig tilbords og lar sin trette tjener opvarte sig.

Der er *bryllup* og annen festlighet, store hoffester med innbydelser til vide kredser, for salen skal være fyllt når kongen holder fest; der er familiefester og grannelag, fest for den hjemkomne sønnen som hadde skeiet ut og tillet og fæl kom hjem til farsgarden, grannelag som det den konen holdt som hadde funnet de penger hun hadde mistet.

* * *

Vi legger dette mangfoldige album vekk — i undren over den skarpe iakttagelsesevne og den fantasifulle innsikt i den indre sammenheng. Vi spør oss selv: Ga naturen og livet stoff til hans livssyn? Eller valgte han disse billeder for å illustrere det livssyn han alt hadde ferdig? Eller er det en vekselvirkning?

Det er vel ikke mulig for oss å se bakom disse uttrykk for hans sjels skaperevne, skulde vi forstå ham helt måtte vi opleve noe av det samme. Men et lite gløtt inn i hans sjeleliv kan vi kanskje få ved å sammenligne med noen av menneskeslegtens store ånder som vi kjenner nærmere til.

Jeg har hatt den glede her ved universitetet en tid å arbeide hos en mann med skaperblik (professor Birkeland). Alle som arbeidet hos ham, vet hvordan en enkelt iakttagelse plutselig kunde gi ham et glimt over sammenhengen mellem tilsynelatende fjerne foreteelser. Men når han hadde anet sammenhengen blev denne en ledetråd som igjen hjalp ham til å forstå mange andre fenomener. Vi har det samme hos *Newton*. En enkelt iakttagelse ga ham en idé, bragte ham til å ane sammenheng som ingen før hadde sett, og når først anelsen var der, blev den hans ledetråd til å klarlegge vide felter av naturen.

Jeg tror vi har det samme hos *Darwin*. De lovende resultater som frikonkurransen mellem menneskene syntes a gi, kastet plutselig et glimt over hele naturlivet og blev en ledetråd i hans iakttagerarbeide over all naturen. Og da det så ut til at «Kampen for tilværelsen» fantes overalt og frembragte de beste resultater, vendte han — og andre — atter blikket mot menneskelivet og anvendte det funne resultat for å opmuntre menneskene til a gjennemføre dette prinsip i alt sitt liv.

Noe lignende kan vi sikkert ane hos Jesus. Vi har i det minste ett tilfelle hvor en bestemt iakttagelse ga ham høve til å komme med en almindelig sannhet. Han var i selskap og så hvordan gjestene trengte sig frem til hedersplassen, men noen av dem blev av verten flyttet ned, mens andre som hadde holdt sig tilbake fikk hedersplasser. Da ser han en almindelig lov: den som fornedrer sig selv skal ophøies osv. Om vi tenker oss noe slikt forega i hans sjeleliv, blir naturligvis ennu tilbake det spørsmål: hvorfor sa *han* slik pa tilværelsen som han gjorde. Hvad var det ved hans bevissthetsliv som fikk ham til a se lovmessigheter i livet som andre av hans samtid ikke så? Det kan vi ikke ad forstandens vei svare noe på. Vi vet jo ikke engang hvorfor *vi selv* ser på tilværelsen slik vi gjør, særpreget som hver av oss er. Vi aner at vart vesens egenskaper er bestemt fra før vi blev født og kaller det arv. Men den innerste sammenheng kjenner vi ikke. Da venter vi heller ikke a kunne forstå hvorfor *han* hadde det livssyn han har gitt oss i arv gjennem sin tale og sitt liv.

Vi skal i denne sammenheng bare se pa de lover han har sett i naturen og menneskelivet og se om han så rett.

Hvad er hovedtrekkene i hans natursyn og livssyn?

Jeg vil nevne noen.

I. Naturen er lovbundet,

Det er kanskje ikke det vi er vant til a se hos Jesus, han som gjorde undere og sa at den som trodde, kunde fa et berg til å flytte sig. Men underne er sikkert mindre et *brudd* pa naturens lovmessighet enn en utnyttelse av andre krefter enn de vi vanlig rår over. Det er for resten verdt at vi merker oss at vi bruker ordet *lovmessighet* for den beregnelige pahinannenfølge av hendelser. Ligger kanskje i bruken av dette ord et romersk, *juridisk* syn på tilværelsen? Inderne bruker ordet *karma* som ikke fører med sig denne ideassosiasjon av jus.

Men tilbake til hans syn pa naturen som lovbundet. Aftenrøden *varsler* godt vær, morgenrøden *varsler* uvær, løvsprettet *varsler*

sommer. Og han vil at vi skal være opmerksom på denne sammenheng av hendelser.

Menneskene kan ikke legge en alen til sin livslengde eller gjøre et hår hvitt eller sort. Ja der finnes endog en dypere bundethet: «I er utvalgt.» Det er noe dypt i vart vesen som vi heller ikke rår med; vi er slik, vi er ikke bare efter egen vilje, men vart livs vei er tildels stukket ut fra før vort bevissthetsliv våknet.

II. Men likevel *viljefrihet*. «Omvend eder!» Et meningsløst rop hvis vi ikke kunde velge! Er det mulig å forene viljefrihet med lovmessighet? Jeg kan bevege mine hender, mine fingrer — det gjør jeg mens jeg skriver dette — og kan bevege dem slik at det festes på papiret de skrifttrekk jeg *vil*. Men jeg kan ikke gjøre fingrene lenger efter eget tykke, heller ikke kan jeg fa fingerspissene så langt fra mine øine som jeg vil. *Bevegelsen er fri innenfor visse grenser.* Omsetninger av stoff kan skje i kroppen pa forskjellig vis, efter den virksomhet jeg velger a la den utføre, men omsetningen er likevel bundet av at intet stoff kan forsvinne eller opstå og at heller ikke noe av energien går tapt. Det er a ligne med den simple matematiske kjensgjerning at «addendenes orden er likegyldig»; jeg kan bytte addendene pa mange slags vis efter mit eget tykke, men *summen* blir den samme. Eller for å ta et annet billede: I *en* ligning med *to* ukjente kan vi velge verdien av den *ene* ukjente (hvilken av dem vi vil), men *da* er verdien av den annen bestemt. I et ligningssystem med flere ukjente enn ligninger er det så mange *valgfriheter* som tallet på de ukjente overstiger tallet på ligninger. Noe lignende er det med oss. Vi har megen valgfrihet, men er også bundet.

III. Når han hevder lovmessigheten eller *begivenhets-kjedens ubrutthet*, *hvilke lover* i all-naturen og all-livet har han sett?

Det er flere. Det er loven om *sammenhengen*. Vintreets grener kan ikke leve sit liv for sig selv; livsbetingelsen er dens sammenheng med stammen og roten; bare derved kan det osmotiske trykk drive saften frem til vekstpunkt og fruktemne. Den ubarmhjertige medtjener vekker motvilje ikke bare hos den han er ubarmhjertig mot, men også (og sterkest) hos tredjemann, fyrsten, som han også har mellemvær med.

IV. Det er *lovene om veksten*, både den *naturlige* vekst og den *villede* vekst, eller *øvelsesveksten*, *reaksjonsveksten*.

En mann sår sitt korn, han legger sig, står op, legger sig igjen og står op, og kornet vokser uten hans medvirkning. I kornet selv ligger den hemmelighetsfulle makt som får det til a brydde, sette

aks og gi modent korn. Sennepsfrøet sprenger skall og yttre hindringer og blir til et stort tre, hvis beskyttende grener strekker sig vidt utover. Surdeigens sopp formerer sig og gjennemsyrer hele deigen.

Men så har vi den vekst som viljen selv skaper, utviklingen av de *evner som brukes*. Når stormannen reiser utenlands overlater han hver av sine underordnede et herredømme som svarer til de evner de har vist. Den som har fått meget, vinner videre mer, og når herren kommer hjem, får denne *enda* mer (efter Lukas blir de satt over ti byer, over fem byer osv.). Den som har han skal få, men den som ikke har, fra ham skal endog bli tatt fra det lille han har. De evner som brukes blir utviklet. Det er intet paradoksalt i dette, det er loven om tilbakevirkninger, og det er vel neppe noen naturlov som er blitt så tydelig erkjent i vår tid som denne.

Også andre enn Jesus har vært inne på denne tanke om opsamlingen, veksten og tilbakevirkningen. I *Tao-te-King* (der som bekjent tillegges Laotze) finner vi f. eks.:

«Forholder det sig ikke med himlens vis som når man spenner en bue; de høie delene senkes og de lave delene heves. Er det ikke himlens vis å minke overflod og å erstatte mangler. Jo det er himlens vis å minske overflod og erstatte mangler. Men mellem menneskene er det alldeles motsatt. De plyndrer den fattige for å berike den rike.»

Den som har han skal få og den som ikke har skal endog bli fratatt det han har!

Vi har et levende inntrykk av det i denne tid. Vi har levd efter *kumulasjonens, ophopningens, lov* og ikke efter *reguleringens, utjevningens, lov*. Men det er «himlens vis,» sier Laotze, å rette på det til slutt; ophopningen sprenger sig selv. Og Jesus har sett — enda tydeligere — *loven om motgiften.*

«Den som ophøier sig selv skal fornedres, men den som fornedrer sig selv skal «ophøies». «Den som vil finne sitt liv skal miste det, men den som vil miste sitt liv, skal finne det.»

Har han ikke sett rett også i dette?

Jeg kaller den loven om motgiften, fordi den kommer så tydelig frem i *bakterielivet*. Vi har nylig hatt spanskesyken og regner med at når vi har hatt den en gang, så får vi den neppe igjen. Likedan som med andre smitsomme sykdommer. Hvorav kommer det? Temmelig sikkert av at bakteriene ved sin egen livsprosess har fremkalt de motgifter som til slutt dreper dem og som sitter igjen i blodet eller vevsaften slik at bakteriene vil bli drept om de noen-

gang kommer igjen. Aldeles tydelig har vi det i *melkesyrningen*. Om vi setter melk vekk en varm dag blir den sur, men om den står aldri så lenge, når den ikke mer enn en viss syrlighet. Melkesyre over en viss styrke dreper nemlig melkesyrebakterier. Disse bakteriene frembringer ved sin egen livsprosess de stoffer som stopper livsprosessen, fremmer dødsprosessen.

Det samme er tilfellet også med *vårt* liv. Ved selve livsprosessen dannes kulsyre, sved o. a. og hvis disse ikke fjernes dør vi. Det fortelles at noen mennesker engang ved et fyrste-inntog skal ha dekket hele kroppen på et lite barn med tynde guldblader. Barnet døde, fordi sveden ikke fikk komme vekk. *Dette produkt av livsprossen fremkalte døden*. Egentlig er det ikke noe ukjennt kjemisk fenomen. Det er simpelthen et av de mange utslag av den berømte *massevirkningslov* som er opdaget av to av dette universitets videnskadsmenn, Guldberg og Wåge. Og den finnes igjen i all-naturen, den levende og den livløse. Vi kan stille den op som matematisk formel, og den svimlende utvikling som den moderne kjemiske industri har hatt skyldes nettop denne lov.

Nu, Jesus tenkte ikke i molekylære termini, men han så *tvers igjennem alle floker i tilværelsen*, i menneskeliv, i alt som lever, ja i den livløse verden med.

* * *

Men skal vi forstå sammenhengen mellem hans natursyn og hans livssyn i dypere mening, må vi erindre at han optrådte i en *krisetid*.

Johannes døperen optråtte og forkynte den kommende katastrofe. «Øksen ligger allerede ved roten av treet» «Hvem lærte dere å fly fra den kommende vrede.» Omvend eder slik som Ninives borgere gjorde, ellers kommer ødeleggelsen over eder. Slik finner vi også Jesu tale.

Hvad var det som kunde redde slekten ut av uføret?

En rettferdighet efter formelen «øie for øie og tann for tann»?

Nei, sa Jesus.

Det er fariseernes og de skriftlærdes rettferdighet. Og hvis ikke rettferdigheten blev større, så kom menneskene aldri inn i det nye rike. Dette var også Johannes døperens rettferdighet. Efter Lukas vet vi at han ga toldere og krigsfolk dette pålegg å gjøre det som var foreskrevet, ikke presse penger ut av folk med vold. «Hold dere til det som er foreskrevet.» «Hold dere rasjoneringsog prisbestemmelsene efterretlig,» vilde han sagt til oss idag.

Men det fører ikke frem, sa Jesus.

Selv den minste i himmelriket er større enn Johannes. Det nye rike må grunnes på noe høiere enn den slags rettferdighet. Hele ulykken i menneskenes samfund kommer av at de har levd efter den grunnsetning at krav skal møtes med krav.

Derfor sa han: *I skal aldeles ikke sette eder imot den som er ond mot eder.* Men om noen slår dig pa det ene kind så vend også det andre til. Ja selv om noen ad rettens vis vil kreve noe av dig så la ham få det han krever og mer til.»

Men hvor blir det så av *rettferdigheten.*

Slik spurte man på Jesu tid og slik spør menneskene den dag idag. Om jeg for min egen del gjerne lot den krevende få det han vil og mer til, så kan jeg ikke la det skje av hensyn til retferdigheten i verden.

Hvad er rettferdighet? *Rett ferd er ikke gjengjeldelse.* Merker vi hvor dypt rotfestet hos oss gjengjeldelsestanken er. Ikke hevntanken, skjønt det undertiden kan koke i fromme mennesker av harme på samfundets vegne over at forbrytere blir mildt straffet. «Hevn» er ikke nettop den ideassosiasjon vi får ved ordet «rettferdighet», men *gjengjeld, motkrav, likerekt.* Men det er ikke nødvendigvis det som ligger i ordene *rett ferd.* Kan hende motkravstanken er noe avsvekket i forholdet mann og mann imellem. Men den lever sterkt når det gjelder *folk og folk* imellem og enda mer når det gjeller *klasse mot klasse.*

Hvor fører motkravet hen?

En slår dig, du slår igjen, han slår atter og du slår igjen og slik videre til dere begge ligger der uten å orke mer.

Det ene folk ruster sig mot det andre, det andre mot det første, enda sterkere, det første atter mot det andre, enda meget sterkere. Til slutt tørner de sammen og hele ødeleggelsen kommer. Er det ikke det som er blit resultatet?

Og arbeidere mot arbeidsgivere. Høiere løn, kortere arbeidstid. Hvis kravene ikke opfylles så streik! Hvis streik sa lockout! Makt mot makt! Hvordan går det til slutt? Vi begynner å ane den kommende store kamp. Mistro fra begge parter. Og mistroen avler ny mistro, og slik videre og videre efter ophopningens lov.

Nei, forlik dig med din bror! Ikke døm ham! Prøv ikke a fjerne rusket fra din brors øie, nar det er en flis i dit eget! Selv om du er i templet og din offergave alt ligger ferdig pa alteret, mens røkelsesduften fyller rummet og innvielses-ceremoniene er fullført med all nøiaktighet, og stedets og stundens hellighet holder

på å rive dig ut fra denne verden, og du så kommer til a huske at din bror har noe imot dig, sa la hele offringen være, forlat det innviede sted og gå like ut i livet, like til din bror og forlik dig med ham.

Ja, gå ett skritt til. *Elsk eders fiender, velsign dem som forbanner dere, gjör vel imot dem som hater dere og be for dem som forfølger dere.*

Da blir dere *barn av den himmelske far*, for han lar solen sin gå op over onde og gode og lar det regne over rettferdige og urettferdige. Efter Lukas springes endog denne «upartiskhet» over og det heter bare: han er *god mot de utakknemmelige og onde.*

Her ligger løsningen for Jesus *Den som rar i alt er god.*

Alle de lovmessigheter i naturen og menneskelivet som jeg har nevnt, er for ham bare *uttrykk for Guds vesen.*

Det er *en* som rår i alt. *I all-naturen, i all-livet, i historien.* «Ikke en spurv faller til jorden uten eders far vil. Selv noe sa dagligdags som det at en ting faller, selve *tyngdekraften* er et utslag av «faderens» vesen. «Gud klær gresset pa marken». Selve det osmotiske trykk som driver stoffene fra jorden og op til gressets blad og til trærnes fineste grenspisser er utslag av Guds vesen. I slektens historie er Guds finger: «Hvis de ikke tror Moses og profetene, sa omvender de sig heller ikke om noen av de døde kommer til dem.»

Det er *en* som rar. Ikke et ubøielig «*fatum*» som muhamedanernes Allah. Ikke en upersonlig kraft som «*brahma*», der er uten egenskaper og som bare trekker et pust en gang i løpet av millioner av år, som puster ut og verden utvikles, som puster inn og verden «innvolveres». Nei, hverken et fatum eller et brahma eller en naturlov som kan uttrykkes i en formel. Jo *tildels*, forsåvidt som enkelte sider av tilværelseus vesen, tyngde, massevirkning o. a. kan uttrykkes i formel; det er de «ligninger» som binder valgfriheten. Men utenom alle disse bånd er frihet og den er ikke tilfeldig. Den er *personlig* som den bevegelsesfrihet min kropp eier. Likeså visst som jeg kan bevege min kropp efter min vilje (innenfor den «frihet som systemet tillater», som det heter hos mekanikerne), likeså visst ledes bevegelsesfriheten i verdensaltet av en *personlighet.*

Og denne personlighet, *han som rar, er god, kjærlig som en far.*

Derfor: be, så skal dere få! let så skal dere finne! bank på så skal det bli lukket op for dere! Dere vet da det at om et barn kommer til sin far og ber om brød eller om fisk, så får det ikke

slanger eller skorpioner. Og da kan dere da skjønne at han som rår for alt, og som er så uendelig meget bedre enn en jordisk far, ja så meget bedre at en jordisk far er å regne for ond mot ham — at han vil gi gode gaver til dem som ber ham.

Han gir og han tilgir, ikke engang eller syv ganger, men syv ganger sytti ganger. Han lengter efter de menneskene som har faret vill og vendt sig vekk fra denne kjærlighetens vei, til den vei som fører til ødeleggelsen, fordi den er motsatt av hans vei som rår.

Bare hvis vi handler efter disse springende setninger: «elsk eders fiender, tjen, tilgi, døm ikke!» blir vi *ens stemt med faderen.*

Ja, *tjen!* «Den som vil være stor blandt dere, skal være alles tjener.» «Menneskesønnen er ikke kommet for å la sig tjene, men for selv å tjene.» Og den siste kveld han var sammen med dem, gjorde han grovarbeide, vasket deres føtter, vel for at det minner om ham som skulde sitte igjen hos dem, skulde være minnet om *tjeneren,* den som opofret sig selv for andre.

For at slekten kunde løses!

Og hvis Gud er slik som han forkynte, hvis han som rår for alt — for klodenes baner i rummet, for veksten av gresset på marken, for fuglenes flukt under himlen, for soppsellens liv i surdeigen — er god, kjærlig, opofrende, ja da er det greit at de *saktmodige skal arve jorden*, at de som vil miste sitt liv skal finne det.

Laotze er inne på samme tanke: «Nu for tiden forkastes mildhet og det skal bare være mot. Sparsomhet vil menneskene ikke vite av, det skal bare være flotthet. Den ytterste plassen ringeaktes og man strever bare efter å gå i spissen. Slutten på det er døden. Og dog er det mildheten som gir seir til den angripende og trygghet hos forsvareren. *Himlen skal frelse den milde og la netop hans mildhet bli hans vern.*»

* * *

Hvad er det som kan redde denne verden som ligger i det onde uten det å handle efter dette Jesu livssyn?

Skal vi kanskje bare sitte ned og vente på den kommende katastrofe? Skal vi si med Ibsen:

> «Men er det i råddenskabs sumpe vi går,
> jeg råber ei ak ve
> over hver en brammende giftblomst, som står
> i fylde på tidens bræ.

La ormen kun hule. For skallen er tom,
før brister ei væg og tag.
Og la kun «systemet» få vrængt sig om;
des-før kommer hævnen og holder dom
på tids-løgnens yderste dag!»

Katastrofen er nær. Fullbyrdet er den vel alt i Rusland; i full sving er den i Tyskland; i sin første forberedelse i England og Frankrike. Også til oss kan den komme.

Og den kommer.

Hvis ikke vi omvender oss.

Ogsa til vor slekt vilde han vel sagt: «Denne slekt skal ikke få noe annet tegn enn profeten Jonas',» nemlig *varslet.* Hvis hans samtid hadde fulgt Niniveborgernes eksempel og omvendt sig, da de hørte at ulykken var nær, så vilde den kommende katastrofe blitt avverget. Gjelder ikke det samme også oss?

Men *om* katastrofen må komme, den store som skal legge den gamle kultur i grus, så skal menneskene se at de hadde tatt feil. *Da* — om ikke før — skal de med engang se at *hans* livssyn var det rette, det eneste som kunde føre frem. *Da* skal hver tunge bekjenne at han var herren til Gud faders ære. *Da* skal de ikke lete efter ham i ørkenen, på fjellvidden eller i byene. *Overalt* skal *han være.* I menneskenes sind. Som lynet der flammer over himlen fra østen til vesten, skal menneskesønnens tilkommelse være.

Han var viss pa at han var *ett med faderen,* at han var ett med all-livets ophav, at han var «in tune with the infinite» — for å sitere titlen pa en engelsk bok som alt er trykt i 400 000 eksemplarer, en bok jeg ennu ikke har lest, men hvis titel allerede sier så meget: *ens stemt med den uendelige.*

I *alt* sa han faderen, i smått og i stort, i den organiske og den uorganiske verden, og faderen var i ham. Begynner vi ikke å ane noe av dybden i det fjerde evangeliums tanker: i *ham* var all-livet, all-naturen, all-sjelen, *logos*: i ham var logos trått inn i slekten og «vi så hans herlighet, en herlighet som den en enbåren søn har fra sin far.»

Han vilde at vi skulde være *ett med ham.*

Skal vi ikke la os stemme ens med ham?

Være i ham som grenene på vintreet?

Det er som verden går i mørke, sa Jesus. Selv de som skulde være veiledere, var blinde som de andre. Men han var *verdens lys.* Men mørket tok ikke imot ham. Skal ikke også vi være lys, være

lykter, ikke for at menneskene skal se lykten, men den verden som lyset faller på, «for at de ma ære vår far som er i himlen.»

Skal vi ikke være saltet som skal berge verden fra å gå i forråtnelse?

Vel kan det hende at menneskene vil håne oss og spotte oss og vil «kaste vort navn fra sig som noe ondt» om vi begynner å leve det nye liv. Vel kan det ennu hende at vi blir forfulgt, kanskje ikke med våpen, men med «boykott». Men la oss likevel hver for oss ikke være redd for å «tre ut og begynne», som professor Nikolai har sagt.

Vær ikke redd, du lille flok, for det er eders far behagelig å gi eder riket!

O. F. OLDEN.

SKRIFTEN PAA VÆGGEN

«Daily News» var engang Lloyd Georges bedste blad i London. Eftersom ministeren bandt sig til høire, har det under den urædde og personlig rikt begavede redaktør Gardiners ledelse gjort front mot Lloyd George paa helt saklig grundlag. Denne artikkel om det fatale sammentræf av en konservativ valgseir med verdens og Englands sociale og politiske skjæbnetime, er en av hans lørdagsartikler i februar.

Jeg gik ind i Underhuset i denne uken for at se skriften paa væggen. Skriften var meget tydelig, men indholdet var ikke opmuntrende. Den fremherskende tone var ikke til at ta feil av. Det var en triumferende reaktions krigshyl, ikke nølende, tvilblandet, nei sikker og oprindelig i sin vildskap. Seirens omfang gjorde enhver forstillelse unødvendig. «Med slikt et glimrende resultat over hele landet», sa skriften, «kan vi ha raad til at være os selv. Vi kan endelig snakke ut med denne lille pøbelsværm av radikalere og socialister. Vi kan ride dem ned og ta av os den masken vi maatte bære, da vi mente at landet var imot os. Vi er dets lovlige talsmænd. Reaktionen sitter i salen og den vil ride skarpt».

Og saa var det merkelig nok ikke mr. Lloyd Georges skikkelse, som kastet sin skygge over salen: Det var sir George Youngers. Det var ham som eiet den store bataljon, og den store bataljon kjendte sin chef, og umaket sig ikke med at forsone hans medskyldige. Da mr. George avlirte sit gamle radikale numer om fattigkvarterer og boligsak hørte de paa ham i sur taushet og med rynkede bryn. Da han, uvant med denne iskolde atmosfære, gik over til de oprørske arbeidere med trusel om husets kraftige haand, rystet huset under en bifaldsstorm. Det var noget andet, det var den maaten han skulde snakke til dem paa. Gi os dette og — ja da kanske vi skal taale dig. Men ikke nogen boligpolitik, tak.

Og denne tankegang fandt sit uttryk i — mr. Bottomley. Man vinder ingen ting ved at fortie det faktum. Han var den mand, som rørte parlamentets store hjerte. Han var den mand, som gav uttryk for dets følelser angaaende hunnerne og opfyldelsen av alle

valgløfter med hensyn til skadeserstatninger. Som autoritet paa fallitternes omraade fortalte han huset, hvordan man skulde overta hunnernes bo, og huset lyttet med henrykte bifaldsutbrud. Han gjorde nar av nationernes forbund, og igjen hadde han forsamlingen med sig. Han haante præsident Wilson og — atter er det bedst at se virkeligheten like i øinene — han fik bifald. Denne idealisme er bare et fif bak hvilket Amerika «skummet fløten». Det var det rendestensprodukt huset vilde ha. Jeg ber om forladelse fordi jeg nævner den person. Men han er et varsel. Han høstet bifald av Storbritanniens parlament, og mr. Loyd George og mr. Bonar Law gik begge bort for at forsikre ham om, at vi vil ha ikke bare opreisning, men de skadeserstatningerne like til sidste øre, og at vi er først paa pletten med vore krav.

Nei, skriften er ikke opmuntrende. For tænk paa hvad den betyr. Ut av de vældige ruiner, krigen har skapt, stiger menneskeligheten, humaniteten frem for en ødelagt og formørket verdens øine. Det gamle samfundssystem er gaat tilgrunde i en almindelig ødelæggelse. Jorden er sølet til med miljoner av menneskers blod, dens ansigt er forbrændt og furet av ild og granater, hundreder av dens byer og landsbyer er ruindynger. Hele nationer er blit drevet i landflygtighet av krigsorkanen. I dette øieblik er halvparten av det europæiske fastland i hungersnødens klør, og unge og gamle dør i tusenvis av saar og sygdom de har faat i krigen. Der har aldrig saalænge menneskene har levet paa jorden, været en slik ulykkens saga. Der har aldrig været skrevet en saa absolut falliterklæring paa hele samfundets ansigt.

Det er en fallit, som først og fremst ikke skyldes nogen dobbelt dosis arvesynd hos dette eller hint folk. Vi er alle syndere, og vi kan alle fare vild. Vi for vor del har efter tur betragtet næsten alle europæiske folk som fiender og er blit betragtet paa samme maate av dem. I aarhundreder blev vore barn opdraget i troen paa et evig og uoprettelig fiendskap til Frankrike, og Nelson trodde ærlig, at franskmændene var djævelens barn. De er hverken vore fødte fiender eller djævler. De er — det vet vi idag — meget menneskelige mennesker, de som vi selv. De er ikke forandret, og vi er ikke forandret. Det er bare omstændigheterne som er forandret. Og slik med andre folk — russere, amerikanere, tyskere, hollændere, spaniere — vi har gaat igjennem hele skalaen av nationalfølelse overfor dem, vi hatet og frygtet dem engang, elsket og stolte paa dem en anden.

Vi har set følelserne svinge fra yderlighet til yderlighet i løpet

av en mands alder, i løpet av nogen faa aar, næsten i løpet av nogen faa maaneder. Sammenlign din følelse for det russiske folk, la os si i september 1914, med din følelse idag. Da kom de som en springflod til vor hjælp. Ingen ros var for stor for dem, ingen tro paa deres karakters skjønhet og oprigtighet for sterk. Paa mindre end to aar — efter at de hadde ofret flere miljoner end nogen anden nation under hele krigen for vor sak — ropte den ridderlige røst i «Morning Post» paa en Ivan den grusomme for at knutte dem tilbake i slaveriet. Og dog er det det samme folk idag som de var da de døde som fluer uten vaaben til at forsvare sig med og med forræderi bak, som forraadte dem til fienden. Det er ikke folket som er forandret. Det er noget andet som er forandret.

Og saa kommer jeg tilbake til det faktum, at hvis vi ønsker fred i verden, er det ikke nok at peke ut dette eller hint folk som det menneskelige samfunds fiende, hate dem hjertelig og sulte dem ut. Selv om vi virkelig kunde slette dem ut — og historien viser at man kan ikke utslette et folk — vilde vi opdage, at nye fredsforstyrrere hadde indtat deres plads. Læg merke til mr. Bottomleys opsigtsvækkende angrep paa Amerika og det bifald, som den tankeløse hob hilste det med. Og husk paa, at der er Bottomleyer og Morning Poster og Northcliffer i Amerika likesaavel som her. Se hvor de bjeffer i hælene paa præsidenten. Se hvordan kongrespræsidenterne gjør hvad de kan for at ødelægge spillet og reise alle reaktionære kræfter i Europa mot ham. La det lykkes, og ingen god vilje idag vil sikre os mot morgendagens farer. De som, aapent eller i stilhet, her eller der, arbeider paa at slaa ihjel Wilsons politik, arbeider ikke bare paa at slaa ihjel Nationernes forbund, men paa at *gjøre en konflikt mellem Storbritannien og Amerika til en alvorlig sandsynlighet i fremtiden.* For av alle statsmænd har bare præsidenten loddet bunden her. Han har set, at det som bragte ulykken over verden ikke var et eller andet folks nedarvede og uutslettelige synd, men samfundets kunstige og mangelfulde organisation. Vi har levet under den gamle ordning med vold og konkurrance, og hvis vi gjenopbygger verden paa den samme grundvold, vil vore barn arve de samme frugter — selv om hver eneste tysker var strøket ut av de levendes historie og hver meter tysk jord holdtes ved britiske soldaters bajonetter. Hvis vi saar dragetænder vil vi høste væbnede mænd. Vi kan ikke kjøpe fred ved at skaffe os venner her og fiender der. Det er bare ved en nyordning, ved at løfte samfundets fælles interesser over samfundets egeninteresser,

og ved at sætte samarbeidets princip istedenfor konkurranceprincipet, at maalet kan naaes. Vi kan ikke forandre folkene, men vi kan forandre institutionerne. Vi har levet under krigssituationerne og har faat en sindssvak verden. Hvis vi vil ha en fonuftig verden maa vi oprette fredsinstitutionerne.

Men hvis denne omveltning av samfundsmaskineriet skal kunne gjennemføres, maa den ikke indsrænkes til internationale forhold. Det berører likesaa dypt folkenes indre forhold. Det har altid været snu kongers grundsætning at fly indre retfærdighet ved at skape ydre uro. De førte krig ute for at bevare tyranniet hjemme. Det var keiserens egentlige drivfjær. Men det er ikke bare keiseres og kongers drivfjær. Det er den metode som brukes av alle systemer, som har interesse av at bevare. Politisk politik er ofte bare en tjener for utbytterformaal i den økonomiske verden. Da jeg i sommer var i Belfast gjorde jeg en opdagelse. Jeg snakket med mange forretningsfolk, som var fiendtlig stemt mot Home Rule; men mens jeg snakket med dem fandt jeg, at der inderst inde var noget andet. Altid kom samtalen tilbake til arbeidernes trusler, og jeg saa, at hvor dypt fiendtlig de end stillet sig til Home Rule av politiske grunde, var de mest ræd selvstyre av industrielle grunde. Unionisme var deres «split og hersk». Det holdt socialismen delt i to leire — protestanter og katoliker. Jeg antar at historikerne vil si, at hovedaarsaken til Irlands politiske tragedie de sidste aar intet har hat at gjøre med politiske ideer, men skyldes helt og holdent industrielle interesser.

Den samme indflydelse fra finansinteressernes side paa øieblikkets aktion er tydelig i de alliertes politik overfor Rusland helt siden revolutionen. Det er de penger, som er anbragt i Rusland og Ruslands enorme mineralresourcer, som staar bak den tragiske mishandling av dette land. De kritiske maaneder under Kerenskys regjering var en virkelig prøve paa den gode tro paa revolutionen. Hvis Kerenskys bøn om en konferance, om en tilkjendegivelse av krigsmaalene, om en annullering av de hemmelige traktater, var blit imøtekommet, hvis han hadde faat hjælp mot de yderliggaaende, vilde ikke bolsjevik-floen ha skyllet over ham. Men han maatte kjæmpe sin kamp alene, mens hans motstandere kunde forgifte den offentlige mening mot de allierte ved at utsprede uttalelserne i den reaktionære franske og engelske presse og deres aapne intrige for etablering av et militærdiktatur. Kerensky faldt, men bevægelsen svinget ikke til høire. Den svinget til venstre. Der kom intet

militærdiktatur, det var proletariatet som grep regjeringsmaskineriet. Og i atten maaneder har de allierte forsøkt at knuse sovjet systemet og tvinge Rusland til at indsætte en regjering, som de kunde akceptere. Og Frankrike, hvis hæder er dets revolution, har været fremst i dette haabløse foretagende helt til nu, da man forstaar, at vi enten maa erobre Rusland eller slutte fred med det, og da erobring er utelukket, maa man gaa den anden vei. Men pointet her er, at den ynkværdige historie om skam og nederlag kan føres tilbake til andet end politiske grunde. De allierte har forsøkt at støtte obligationseiere og finansinteresser, mens de bare burde tænke paa at støtte friheten.

Disse eksempler paa kapitalens intime forhold til politisk handling illustrerer hvad jeg har paa hjerte. De forklarer, hvad der ikke ligger oppe i overflaten: pengeinteressernes sympati hjemme for reaktionær politik ute. De knytter sammen som led i en kjede det ironiske bifald over Amerika, som «skummer fløten», og de haanende uttryk om Nationernes liga med bifaldsdrønnet, naar mr. Lloyd Georges lover at slaa ned industriel preussisme med sterk haand. Politik hjemme og politik ute er bare to sider av det samme skjold, og utbytterklassen i et land har fælles interesser med utbytterklassen i ethvert andet land for at opretholde den gamle ordning i de internationale forhold som en garanti for opretholdelsen av den gamle ordning i de hjemlige forhold.

Og det uheldsvangre faktum i forbindelse med det nye parlament er, at det har erklært sig saa umiskjendelig paa reaktionens side. Det betyr uro; for den aand, som hersker ute i verden, vil ikke taale reaktion. Tiltrods tor sir George Youngers hærskarer, vil den gamle samfundsordning ikke bli gjenoprettet hverken hjemme eller ute i verden. Den er gaat utfor krigens stup og kan ikke kaldes tilbake. Den nye ordning, som har til hjørnesten doktrinen, at «den eneste rigdom er livet» og hvori samfundsinteresserne træer istedenfor individernes, klassernes eller nationernes egeninteresse, har grepet menneskenes sind. Vi ønsker at denne nye ordning skal utvikles klokt og fredelig ved konstitutionelle midler og ikke ved revolutionære utbrud. Men det kan ikke gjøres, hvis parlamentet skal være et blot og bart redskap til at gjenoprette det gamle regime og forsvare alle fortidens uretfærdigheter. I det tilfælde vil opinionen utenfra organiseres mot det. Parlamentet vil bli sat ut av spillet av den organiserte socialisme, som det er blit sat ut av spillet av Irland. Det vil bli en ulykke for nationen,

som ikke kan heles ved hjælp av maskingeværer paa den ene side eller direkte aktion paa den anden. Det er bare paa borgerskapets fælles grund at vi kan finde en løsning av de mange problemer, som ligger foran os. Paa den grund kan vi med fuld ret appellere til enhvers maatehold, omtanke og gode vilje. Vi er alle forbrukere og tjener vore interesser bedst ved at sætte de fælles interesser i første række. Men parlamentet maa slaa an den store tone i det nye samfund, hvis socialisterne skal kunne ta og følge den. Det maa vise, at det ogsaa er med i det store korstog.

A. G. Gardiner.

LITTERATUR

Langs veien. Av sjælens saga av *O. C. Breda.* (Olaf Norlis forlag.)

Paa hellig grund hvor sindet umiddelbart gripes av det høieste som til er, der kan ingen kritik komme til orde. Der lar man sig gripe.

«Langs veien» er hellig grund. Det er lønkammertimernes opgjør av livsværdierne efter at lidelsens vei er gjennemvandret og blikket er frigjort til at se lidelsens mening.

«Alt jeg har feilet og famlet
alt jeg har kjempet og slitt,
alt jeg med livstvilens Hamlet
sjelsyk i tidsnødens ørken har lidt —
nu når jeg syner det samlet
takker jeg kun for hvert skridt.«

Så var der dog en mening og den kunde ses:

«— jordlivets sorger
er himmelbud.»

Disse småstykker på 40 små sider i bunden og ubunden form er som små dråper fra pressede rosenblader. Og såvel sangen om presningens bitre proces som om processens evig værdifulde utbytte eier den fineste duft av det selvoplevede. Så skjælvende fuld av intimitet at en kjender sig som lukket med ind i en sjæls dyreste hemmelighet.

Og hvorfor er de så sunget ut for al verden?

Her er svaret:

«Derfor har du gjort mig fattig — du, du — og git mig lidelser ivold, forat jeg skal synge din pris? Livets pris!«

«Under av nåde at være
indstemt i alviljens spil!
livet at leve og lære
alt hvad den alvise kjærlighet vil —
viet til prest for at nære
evighetsalterets ild!»

Så kunde de ikke holdes tilbake — maatte ikke — end ikke med fare for på sin vei at møte det uforstaaende. Alle beslegtede sjæle vil takke for hvad de fik på disse få, men uendelig sterkt fyldte blader, og ofte, ofte vende tilbake til dem for at hjælpes til ret vurdering av livet.

Den som tillike eier sans for sprogets kunst vil elske disse sange også for selve deres form. Det er ikke overlegen lek med mange ord for lekens egen skyld, men det er den overlegne bruk av sproget som tjener for dype åndelige værdier. Fint så det imellem bringer tanken hen på en Tagore, kort, knapt og koncentrert som en essens.

Gud velsigne denne «sjelens saga» på dens gang ut til sjelene.

Erling Grønland.

Skala av *Johan Fredrik Vinsnes* (Gyldendal).

Mer end ved de fleste andre bøker gjælder det om «Skala», at det kommer an på læseren enten den virker eller ikke, og hvad det er i den som virker. Der hvor den først virker, virker den sterkt. Men jeg vil åpent tilstå at den første halvpart er uttværet, monoton og ikke altid like begavet i de

eksempler og det vidd som føres frem. Den eiendommeligste kristenroman i vor litteratur kommer derved til å lide av en litterær halvhet, som er meget beklagelig.

Eiendommeligheten i denne kristendom er dens fuldstændige ukunstlethet, dens uaffekterthet, dens åpne enfoldighet. Vi er vant til at digterne må lage det om, sætte det på stilk, gjøre det originalt når de skal gå god for noget religiøst. «Skala» kunde for sin kristelige livsopbygnings skyld gjerne høre til kirkefædrene.

Rammen om den samtale hvor kristendommens herlighet utfolder sig, er fast og sikkert bygget. Der er strødd ind så mange motlægg, så megen utløsning av en antireligiøs læsers følelse, at kampen mellem livsanskuelsene blir dramatisk livfuld og spændende.

Dette kapitel, de to fraskilte videnskapsmænds livsopgjør, er et fuldkommen unicum i norsk litteratur. *Eivind Berggrav.*

Anglikansk teologi av *Chr. Glarbo*, (ny teol. forenings smaaskrifter III). Pio. Kjøbenhavn 1918.

Forf. gir en letflydende fremstilling av biskop Gores og kardinal Newmans teologi med en tilføiet kritik av begges tankeretninger. Han har formodentlig utvalgt disse to fordi han finder dem karakteristiske for anglikanismen.

Det slaar ogsaa til med biskop Gore, men han er den mindst betydelige av dem. For Newmans vedkommende er det kun delvis rigtig, idet han fremfor alt er at anse som en av fædrene (om ikke den egentlige lærefader) til den ***katolske*** modernisme.

Imidlertid har ogsaa han en viss sammenhæng med den anglikanske høikirkelighet, baade paa grund av sin rotforbindelse med Oxfordbevægelsen og paa grund av visse efterfølgende virkninger ind i den anglikanske kirke.

I denne mægtige og aandelig levende kirke findes imidlertid meget mer baade av konservativ og liberal teologi end hvad der er skisseret i denne bok.

Utvalget maa derfor være foretaget med henblik paa danske forhold, sandsynligvis forat bringe mer klarhet i den heldning mot visse anglikanske teorier som fra Grundtvigs tid har været at finde i Danmark.

Glarbos lille bok vil imidlertid kunne læses med utbytte ogsaa hos os, fordi den er en indførelse i visse sider og det meget vigtige sider av den typisk anglikanske tankegang. *Jens Gleditsch.*

Det heliga löjet av *Llotssky*. Svensk oversættelse efter det tyske ved kyrkoherde Holmdahl.

Det er fortjenstlig av Holmdahl at have gjort «das heilige Lachen» tilgjængelig paa svensk. Ti der er ved Llotssky noget mandigt og villende som tiltaler, samtidig med at der rigtignok ogsaa er noget forcert eller skruet.

Fortjenstfuld er ogsaa gjengivelsen av «Lachen» med «löje». Det som menes er nemlig ikke den bredmundede brægen men et himmelsk forklarende smil, noget henimot humor eller ironi uten bitterhet. Forfatteren vil ved at opspore denne sjælelige akkord opmuntre os alle og navnlig sine landsmænd til mandig livsførsel, idet han forsikrer dem om at aanden skal seire og med rette finder et seierstegn i det humor, som fra høiere harmonier og mægtigere livssynteser meddeler

sig til os i den stund vi bryter igjennem uharmoniske og ubehagelige eller likegyldige eller onde og forfærdelige ting.

Noget forceret og skruet er der som sagt ved tankegangen. Forceret er forf. bruk av bibelen og skruet er hans opdagelse av denne sin kostbare perle paa alle mulige og umulige steder. Men han bringer os ogsaa mer end et lynglimt ind over mørke vande og viser os skinnende stjerner over dype avgrunde. Det gjør mig kun ondt at han — som saa mange — forstaar religionen fra dens sociale og lovmæssige side og derfor søker at hæve os ogsaa over den. I virkeligheten er den overgang han sigter paa fra frygt til tillid, fra lov til frihet et element i den høiere religion og ikke mindst i vor egen. Det gjør mig ondt at merke denne populære misopfatning hos forf., men det hindrer mig ikke i at læse hans bok rigtig, altsaa som en bok om religiøs oplevelse av den art som Abraham og Sara hadde, da de skulde faa en søn i sin alderdom og kaldte hans navn Isak ɔ: Han ler.

Jens Gleditsch.

Edv. Lehmann: ***Stedet og vejen.*** Et religionshistorisk perspektiv. V. Pio, København, 1918. 292 sider.

Kaster man et blikk på en av de primitive religioner, f. eks. den gammelisraelitiske før «profetenes» optræden, vil man straks legge merke til, hvordan der i religionens sentrum står et «hellig» sted. Og til det hellige sted fører ganske bokstavelig den hellige vei, via sacra; religionen er å vandre på veien til stedet; fra dette synspunkt kan den sees og overskues, og dens enkelte fremtoninger lar sig gruppere omkring stedet eller veien.

Ser man nu nøiere efter, blir man var at disse to sentrer, sted og vei, går igjen i all religion, den høiere som den lavere, «hedenskap» som kristendom. Til de to utvortes lokaliteter sted og vei svarer en rekke indre, åndige størrelser: fasthet — bevegelse, hvile — uro, tilfredshet — higen, tradisjon — personlighet, autoritet — selvstendighet, bunnethet — frihet. Man ser i en rekke religioner hvordan det intreffer at veien blir en annen enn den gamle, banede vei til det kjente sted; den blir en søkende vei ut mot et enda ukjent mål, over de blå fjell, mot det anede, en vei for å lete op et nytt hellig «sted», fordi det gamle ikke gir hvad det ga; den blir en vei som varer livet ut. — Ja på høiden glimter tanken frem om den evige vei, som aldri ender fordi målet er fullkommenheten selv, som aldri nåes, men som der alltid higes mot: å leve er å være på veien, selv det evige liv må være vei, skal det være værd noget — det er Kants og Lessings udødelige fortjeneste å ha erkjent. Det perspektiv man fra dette synspunkt får over religionenes, eller rettere over det religiøse menneskes utvikling gjennem tiderne er av stor interesse. Det fører ofte like inn i det sentrale, gir ofte et bedre inblikk i en religion enn nogen systematisk fremstilling kan gi, fordi det gir os den religiøse praksis istedenfor den religiøse teori, og det forener på en lykkelig måte den filosofiske med den historiske betraktning. Det er selvfølgelig ikke det eneste synspunkt, heller ikke det riktigste synspunkt — der gis i denne verden ikke noget «eneste» synspunkt og neppe nok noget «riktigste».

Lehmanns bok følger de her an-

tydede linjer gjennem tre hovedområder: gjennem jødedommen, «hedenskapet» og kristendommen. Viser hvordan de samme motiver og de samme retninger gjør sig gjeldende i dem alle. Hvordan fremgangen viser sig i samme grad som veiens prinsipp seirer over stedets og gjør dette til en virkelig åndelig størrelse. Vil vise hvordan fremtidens basis er lagt med den forening av luthersk og kalvinsk ånd som præger det beste av moderne protestantisk kristendom. Hvordan høidepunktene hittil er nådd ved de konsekvenser av evangeliets og reformasjonens prinsipp som er draget av Kant, Goethe og Schleiermacher.

Det er en av sine gamle leiilighetsideer Lehmann har tatt op i denne bok og tegnet sitt religionshistoriske perspektiv efter — hvis jeg ikke husker feil var det som en sidebemerkning i et foredrag om primitiv religion, som han holdt her i Kristiania for 10 år siden, at han (først?) fremkastet ideen. Den var dengang et bon mot; nu er der blitt en alvorlig bok av den. En bok hvor L. leilighetsvis endog tar eksegetiske, litteraturhistoriske og religionshistoriske detaljspørsmål op til behandling og fremsetter forslag som gjør krav på å være nye løsningsforsøk til gamle eller nye problemer. Jeg nevner eksempelvis utredning av fortellingen om de tre menn hos Abraham (I Mos. 18) s. 77 ff, hvor jeg tror han har aldeles rett mot Gunkel; interessant og verd fornyet unnersøkelse er hans formodning om litterære forbilleder for den kjente hymne til kjerligheten I Kor. 13, side 220 f.

Men nu må man ikke tro at L.s bok med dette er blitt nogen tung bok — Lehmann og tung, nei den går ikke. Det er unektelig at de første avsnitt i nogen grad tynges for den ikke fagutdannede leser av slike enkeltundersøkelser av eksegetisk og litterærkritisk art; og selvfølgelig er det ingen bok som er «blott til lyst»; men så levende trær tingene frem for os på grunn av L.s velkjente evne til plastisk anskuelig fremstilling og åndfull tolkning, at vi med usvekket interesse og nydelse følger ham på hans «vei». Særlig har det gledet mig at historiens filosofiske tolkning trær såpas frem som den gjør — det er ideerne som avdekkes slik at de døde kjensgjerninger får direkte bud til nutiden — uten påtrengenhet og uten propaganda. Derfor er det også de siste avsnitt om nyere tiders protestantiske rørelser som har interessert mig mest.

I de tidligere dele av boken er det ikke frit for at enkelte avsnitt i sin knapphet virker noget skjematisk; særlig gjeller at første del av kap. om «Græsk frelse»; det som her sies er så knapt, at den fulle forståelse krever kunskap om tingene.

Flere faglige invenninger har jeg å gjøre mot de gammeltestamentlige stykker. Jeg nevner her et par.

Forfatterens skepsis overfor muligheten av å se inn i Genesisfortellingenes «polyteistiske» fortid er unødig stor.

I avsnittet om «Gudsmænd på vejen» gjøres der for megen bruk av og trekkes for vidtgående slutninger av slike vitterlig uhistoriske legender som I Kong. 13. 1—10 eller I Sam. 2, 27 ff.

Vi får hos L. intrykk av at det normale for en «gudsmann» var det vandrende liv. Samuel fremstilles mere som unntagelsen. Det omvente er riktig. For er «gudsmannen» identisk med «seeren» (hārō'æ) — og det synes også å være L.s mening — så er han først og fremst det Samuel virkelig var,

kultusprest (kōhēn, hebr. = prest, arab. = seer).

Og forsåvidt som de eldre «gudsmenn» hører til «seernes» kategori, så er det rigtig å skille «profetene» — nabi'ene — fra dem, som L. gjør s. 80; men saken er at av de gudsmenn L. fremfører, er de fleste netop nabier — også nabien kalles senere gudsmann, likesom seeren da smelter sammen med nabien. Med nabiene har derimot den virkelige Samuel vel neppe hatt noget å gjøre; I Sam. 19, 18 ff. er for uhistorisk. Og heller ikke er det riktig at Samuels kongesalving av David «går vidt ut over de prestelige kultushandlinger»; det var netop presten som ved kulten hadde å forrette salvingens sakrament, som profetene siden har usurpert sig, dog sikkert mere i legenden enn i virkeligheten.

Profetenes (f. eks. Jesaias) politiske genialitet (s. 82) vil jeg sette 3 store spørsmålstegn ved — tross de tyske teologer som også er politiske dilettanter.

Bibelsitatene er stundom irriterende unøiaktige, f. eks. Salm. 126 (s. 20) eller «påkalde» istedenfor «velsigne» i II Mos. 20, 24 (s. 39). Der er også andre unøiaktigheter, f. eks. at det var Esra som førte de lannflyktige hjem fra Babylonien (s. 19, l. 3 f. n.) eller at *gilgal* betyr stendysse (for stenring; s. 63, l. 6 f. o.). Det gjør sig heller ikke bra at der i en bok som vil gi videnskabelige resultater, siteres efter en ukorrigert bibeltekst, selv hvor denne er vitterlig feilskrevet (f. eks. s. 89, l. 2 f. o.). Der er for mange trykkfeil, somme meningsforstyrrende (f. eks. under istedenfor uden, s. 6, l. 3 f. n.; ophøies for pløies s. 25, l. 5 f. o.; rigere for ringere s. 48, l. 1 f. o.; Israel for Ismael s. 60, l. 8 f. o.) og mange generende (f. eks. mystiske for mystik [eller kanskje er uteglemt et «retning» el. lign.?] s. 184, l. 7 f. n.).

Den i nordiske sprog absurde transskripsjon *sh* istedenfor sj i fremmede ord (brukt også av Buhl i hans oversettelse av G. T.) «ist als Engländerei zu verpönen».

Sigmund Mowinckel.

Norsk Skolehistorie.

Hvad vi til nu har visst om den norske skoles historie fra ældre tid har mest indskrænket sig til det som fortælles i vore smaa lærebøker for lærerskolene.

Tiden er endelig kommet, da begge fløidøre skal slaas op for det hemmelige rum, som vi kalder norsk skolehistorie. Dr. *Torstein Høverstad* har planlagt et stort anlagt verk om den ting — det er den største begivenhet, vi endnu har oplevd inden vor skoles historiske litteratur. Første bind av denne store *Norsk skulesoga*» er allerede utkommet paa *Steenske Forlag* og bærer undertitelen: «*Det store interregnum, 1739—1827*». Bindet utgjør 400 store kvartsider, foruten stedregister og en omhyggelig kildefortegnelse.

Det er første gang at nogen har vovet sig i kast med det uhyre vanskelige arbeide at gi en utførlig og videnskabelig behandlet utsigt over vor skoles historie — uhyre vanskelig, fordi stoffet har maattet hentes saa mangestedsfra og mest fra utrykte dokumenter, som skulde søkes frem i de forskjellige arkiver. Det arbeide forf. har hat i denne henseende er ganske imponerende. Og neppe skal der kunne pekes paa noget trykt skrift — stort eller litet — av interesse for skolens historie i det behandlede tidsrum, som er undgaat forf.s opmerksomhet. Av alle disse mang-

foldige og sprédte ting har Høverstad skapt et harmonisk hele, fast sammenstøpt og ofte meget fængslende fremstillet.

Det bind som nu er utgit gir mest kun den almindelige historiske side av saken. Den mere specielle behandling av tidsrummets *pædagogik* vil bli indholdet av et følgende bind, som derfor sikkert vil bli av mindst likesaa stor interesse som det første.

Forf. er gaat til sit store og vanskelige arbeide med en uimotstaaelig kjærlighet til sit emne og til skolen — og han synes at sitte inde med en ganske betydelig evne til at omgaas kilderne — hvilket ingenlunde har været let. Der skal sondres — vælges og vrakes — og der skal brukes en nøktern kritik. Vi maa være dr. Høverstad taknemmelig, fordi han har ofret saa megen tid og flid paa dette arbeide og derved lagt nyt land ind under vor skolehistoriske viden

Skulde nogen enkelte avsnit nævnes som særlig fængslende interessante, saa kunde jeg være tilbøielig til at peke paa avsnittene VI, VIII og IX, henholdsvis om seminarstriden, omgangslæreren og katekisation, visitas og konfirmation. Men — dette er individuelt.

Tildels kaster verket for mange sikkert nyt lys baade over rationalismens og pietismens tid.

Efter forordet at dømme har forf. planer om videre skolehistoriske arbeider. Jeg nævner specialbehandlingen av bispen Peder Hansen og oplysningsarbeidet i Kristianssands bispedømme, 1798—1802, samt utgivelsen av kildeskrifter til norsk skolehistorie et arbeide hvortil det var at ønske at vore offentlige myndigheter, vilde træ støttende til.

Ogsaa *Steenske Forlag* skal ha takk fordi det har tat paa sig utgivelsen av et saa betydelig verk. Det er det andet store verk om norsk historie, som det forlag nu i løpet av kort tid har tat paa sig — jeg tænker paa Worm Müllers interessante «Norge gjennem nødsaarene 1807—1810».

Det er en overmaade fortjenstfuld og bemerkelsesværdig virksomhet paa norsk forlag i disse tider. Om dr. Høverstads «*Norsk skulesoga*» er ellers kun at si, at landets skolestyrer og skoler burde sætte sin ære i at den blev indlemmet i alle vore lærerbiblioteker eller lærer-boksamlinger — fra de største til de mindste. Man skal glæde sig over et nybruddsarbeide som dr. Høverstads.

Kragerø. *Marcus Gjessing.*

C. O. Rosenii förkunnelse av *Gustaf Brandt.* Stockholm. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag. 1918.

Lic. theol. *Gustaf Brandt* har utgit en «*akademisk avhandling*» om «*C. O. Rosenii förkunnelse — en studie i svensk lekmannapredikan*».

Det er maaske første gang at der i den skandinaviske litteratur foreligger en formelig videnskapelig undersøkelse av en lægmandsprædiken. Saa meget større interesse bør det kunne regne paa — dog sikkert bare indenfor teologkredse, som har speciel interesse av homiletiske studier. Skriftet er meget detaljert og indgaaende og hviler paa en intim og ytterst vaaken beskjæftigelse med alt hvad *Rosenius* har efterlatt sig av trykt og utrykt materiale — mest det religiøse tidsskrift «*Pietisten*», som han har redigert gjennem et tidsrum av 27 aar — og manuskripter til prædikenutkast.

Carl Olof Rosenius er vel kjendt ogsaa i Norge. Maaske særlig paa Vestlandet finder man fort væk Rosenius's *Husandagtsbok* — hans *Lov og Naade* — ogsaa hans fortolkning til Romerbrevet. Og man vil baade paa Vestlandet og Sørlandet ofte merke at Rosenius's forkyndelse av den frie naade har sat sit avgjorte præg paa den folkelige religiøsitet. Derfor vil det være av adskillig betydning for prester i de dele av vort land at gjøre nærmere og paalitelig bekjendtskap med den betydelige svenske lægprædikant. Og paalidelig er *Brandts* verk med dets objektivitet baade i refereren og bedømmelse. Det er en vanskelig sak at være objektiv i bedømmelsen av religiøse personligheter og deres opfatning og behandling av det religiøse (specielt kristendommen). Men *Gustaf Brandt* er til det ytterste samvittighetsfuld, og han har baade det videnskapelige og det kristelige alvor, hvorav den rette objektivitet fødes. Hans studie har ogsaa den fordel, at den er ganske fortrinlig planlagt og metodisk ordnet. Det forekommer mig at det maa være et mønster paa en akademisk behandling av et saadant emne. Hos os vilde en lignende behandling av Hans Nielsen Hauge maaske være paa sin plads.

Marcus Gjessing.

To Adventsprækener av *provst A. Andersen.* Kjøbenhavn. Kirkelig Samfund. 1915.

Fra Vartov Kirke. Fem prækener. Kjb.havn. 1916.

Man har sendt nogen prækener fra 1915 og 1916 av den danske provst *A. Andersen.* De skulde være værd at læse, het det — og de skulde gi lyst til at læse flere av de prækener, provst Andersen har utgit. Det er sandt — de er værd at læse, og man kan nok faa lyst til at stifte nærmere bekjendtskap med den fromme, elskelige og milde prædikant, som synes bare at ha gode og lyse ord til os. Ikke just store ord — ikke noget som slaar ned, fordi det føles som født ut av de sidste aars aandelige brytning. Aa — nei — — stilfærdig og fromt og jevnt falder ordene. Og likesaa stilfærdige og fromme og jevne er tankene. Ikke noget nyt. Slet ikke. De gir dog en from hvilestund i oprevne tider, disse prækener.

Marcus Gjessing.

Guds godhet og rättfärdighet i Jesu förkunnelse av *Erik Aurelius.* Stockholm. Sveriges kristelige studentrørelses förlag. 1918.

En populær-teologisk forelæsning om Guds godhet og retfærdighet! Nu ja — teologien lager problemer av saa meget. Men man faar dog — trods al dygtighet i teologi — en sterk fornemmelse av, at man ikke behøver at være «professor, teol. dr.» for at kunne tale om Guds godhet og retfærdighet — ja, meget mere en fornemmelse av at det lærde utstyr i grunden er en hindring for den likefremme og klare og velgjørende religiøse tale om saken. Dette betyr ikke, at professor, teol. dr. *Erik Aurelius* bare er en teoretiserende, problemdrivende teolog — og ikke samtidig et religiøst og fromt kristenmenneske. Hans lille forelæsning er sagtens from nok. Men — det er bare dette, at saken selv, Guds godhet og retfærdighet — ja, det klinger likesom saa virkelighetsfjernt at faa den lagt ind under teologisk behandling, selv om teologien er populariseret. Det er en hindring, mener jeg, for de nye,

friske tanker, som bare fødes av den religiøse oplevelse. Saa gir da heller ikke det lille hefte noget nyt. Men det er en fin og net liten forelæsning — en velskrevet, teologisk-æstesisk smakebit, som kan gi en og anden en smule populær-teologisk underholdning.

Dog — kan hænde jeg er for litet teolog — mindre end jeg burde være. *Marcus Gjessing.*

Dansk biografisk Haandleksikon ved *Svend Dahl* og *P Engelstoft.* Utkommer i ca. 15 hefter à 2,85. Første hefte utkommet. (Gyldendal).

En nyttig håndbok er det nye danske biografiske leksikon som er begynt å komme. Det blir et verk som vil være for noen hver. Det vil legge hovedvekten på siste menneskealder; det blir da naturligvis først og fremst en håndbok for danske. Det er ikke sjelden vi kan ha bruk for oplysninger om yngre dansker; så står vi fast, og vi vet ikke hvor vi skal finne dem. I dette nye leksikon vil vi i signerte artikler som regel få greie på det vi trenger. En del nordmenn fra «dansketiden» er tatt med. De fleste biografier er forsynt med portrett. En rekke utmerkede medarbeidere er knyttet til verket. Det utkomne hefte virker tiltalende og pålidelig.

Didrik Arup Seip.

Lykkefuglen. Eventyr ved *Inge Debes.* Tredje samling. 96 sider. (Steenske forlag).

Det er en god gjerning å samle og oversette gode eventyr til barnelesning. Inge Debes har nu utgitt tre samlinger eventyr fra alle kanter av jordkloden. Eventyrene er utvalgt med skjønn og omhu. Mange av dem er morsomme varianter til våre egne folkeeventyr. For hver samling er Debes blitt flinkere til å fortelle. Det er en frisk og naturlig måte han skriver på. Han har funnet den rette eventyrstilen. Bare en og annnn gang har han ikke våget å slippe sig løs. Debes's eventyr er morsom og god barnelesning. *Didrik Arup Seip.*

„Højskolebladet“, redigert av *Helge Skovmand,* Kolding,

er Nordens største ukeblad basert på åndsindhold. Det er ikke noget special-organ for fag eller etat, dets pædagogiske side er sterk, den kirkelige også, men det alment menneskelige eller som danskene vilde si «folkelige og nationale» præger hovedmassen av stoffet. Det står altid noget interessant i Højskolebladet, og dets karakterpræg er klart uten at virke fordummende ved sin ensidighet. Vil man følge den sympatiske og betydningsfulde del av dansk menighetsliv som grupperer sig om Grundtvigs tanker og end mere om hans kristelige livsform, da er Højskolebladet uundværlig. Et eksempel på dets lødige bidrag er den artikkel om Grundtvigs sindsygdom som vi idag har latt gå videre til vore læsere. Holger Begtrups, grundtvigspecialistens, behandling av dette vanskelige emne kunde ikke være finere og mandigere.

Eivind Berggrav.

Brev og manuskripter kan sendes til tidsskriftets redaktionssekretær ***Arne Fjellbu,*** *adr. Nordstrandshøiden.*